

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Bakalářská práce

Stanislav Hlaváč

**Eliáš z Cortony: vikář svatého Františka z Assisi a generální ministr
Řádu menších bratří**

Elias of Cortona: the Vicar of Saint Francis of Assisi and the Minister General of
the Order of Friars Minor

Praha 2016

Vedoucí práce: PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Ph.D., Th.D.

Poděkování

Děkuji Ph.Dr. ThLic. Drahomíru Suchánkovi, Ph.D., Th. D. za cenné rady a připomínky během psaní této práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 4. srpna 2016

.....
Stanislav Hlaváč

Klíčová slova

Eliáš z Cortony; Svatý František z Assisi; Řád menších bratří; Provincie Svatá země; Bazilika svatého Františka z Assisi; Fridrich II.; Řehoř IX.; Katolická církev; 13. století.

Keywords

Elias of Cortona; Saint Francis of Assisi; Order of Friars Minor; Province of the Holy Land; Basilica of Saint Francis of Assisi; Frederick II.; Gregory IX.; Catholic Church; 13th century.

Abstrakt

Bakalářská práce předkládá biografický profil druhého generálního ministra Řádu menších bratří Eliáše z Cortony. V chronologickém pořadí líčí jeho životní osudy od vstupu do františkánského bratrstva až po úmrtí v roce 1253. Hlavní důraz je položen na reflexi jeho působení jakožto vysokého funkcionáře Řádu na pozadí celkového vývoje františkánského hnutí v prvních dekádách 13. století. Zvláštní kapitolu představuje posouzení Eliášovy role při výstavbě baziliky v Assisi a vylíčení jeho angažmá v císařských službách, kterým si vysloužil exkomunikaci. Cílem práce je podat ucelený biografický profil a prostřednictvím komparace a kritiky různých pramenných svědectví proniknout k takovému vylíčení Eliášových osudů, které by bylo pokud možno co nejbližší historické skutečnosti. K zpracování tématu byly využity prameny jak z vnějšího prostředí, tak i řádové provenience. Pokud to bylo možné, výběr pramenného materiálu se soustředil na chronologickou blízkost vzniku jednotlivých svědectví s popisovanými událostmi.

Abstract

The bachelor thesis presents a biographical profile of the second Minister General of the Order of Friars Minor Elias of Cortona. In chronological order it recounts his life since joining the Franciscan Brotherhood to his death in 1253. The main emphasis is laid on the reflection of his tenure as a high official of the Order on the background of the overall development of the Franciscan movement in the first decades of the 13th century. A special chapter is a review of Elias' role in the construction of the basilica in Assisi and a description of his involvement in imperial service, which led to his excommunication. The aim of this bachelor thesis is to provide a comprehensive biographical profile and through comparison and criticism of various sources, gain such a depiction of Elias' life, that would be as close as possible to historical facts. For the elaboration of the topic both sources of external provenance and of franciscan provenance were used. Where possible, the selection of the sources is focused on the chronological proximity of the origin of the individual testimony to the described events.

Obsah

1.	Úvod.....	8
2.	Původ.....	12
3.	Angažmá ve Svaté zemi	15
4.	Vikář svatého Františka.....	21
5.	Výstavba baziliky v Assisi a související okolnosti	31
6.	Generální ministr.....	38
7.	Dvořan Fridricha II. a „ctihodný“ cortonský měšťan	50
8.	Závěr.....	54
9.	Seznam pramenů a literatury	57

Seznam zkratk

FP	Františkánské prameny
Lk	evangelium podle Lukáše
MF	Monumenta Franciscana
MGH	Monumenta Germaniae Historica
- SS	Scriptores in folio
Num.	numerus
Tom.	tomus

1. Úvod

Snad každému, kdo se zabývá počátky františkánství a prvními dekadami dějin Řádu menších bratří, dříve nebo později vstoupí do cesty rozporuplná postava bratra Eliáše z Cortony. Pozorujeme-li pestrý průběh jeho života, ocitáme se ve společnosti významných osobností 13. století a nahlížíme do víru politických a duchovních událostí, na nichž se podstatně zakládá tvářnost tohoto dějinného údobí. Bratra Eliáše často nacházíme po boku svatého Františka, jehož důvěra mu patrně zajistila přístup k nejvyšším řádovým funkcím, ve kterých významně ovlivňoval vývoj františkánského hnutí od jednoduše spravovaného řádu v pevně zakotvenou a dobře organizovanou církevní instituci.

V roli Františkova vikáře a později generálního ministra Řádu menších bratří se bratr Eliáš dostal do styku s papežem Řehořem IX. a jeho houževnatým protivníkem císařem Fridrichem II. Ocitl se tedy v centru císařsko-papežského boje, v němž posloužil oběma znesvářeným stranám jako vyslanec a prostředník v jednáních.

Cílem této práce je podat biografický profil Eliáše z Cortony a pokusit překonat protichůdnost či zjevnou zaujatost svědectví, jež nám o jeho osobě prameny předkládají. Abychom mohli posoudit, do jaké míry Eliáš v roli vikáře a později generálního ministra vycházel z původního františkánského ideálu, zkoumám jeho jednání, v případě, že o něm máme relevantní svědectví, v komparaci s Františkovým odkazem, obsaženém jak v Řeholi, tak v Testamentu. Tento přístup nadto umožňuje zhodnotit, zda se kritika, které čelil na konci svého generalátu, zakládala na neslučitelnosti jeho výkonu funkce s původním františkánským posláním či na jiných, spíše soudobých okolnostech spjatých s vývojem Řádu. Svorníkem zmíněných otázek je pokus o interpretaci Eliášova generalátu a jeho následného sesazení.

Pokus o proniknutí k historické postavě bratra Eliáše představuje nesnadný úkol, při jehož zpracování jsem se potýkal s mnoha temnými místy, o nichž se žádný z pramenů nezmiňuje, a rozličnými rozpory a nejasnostmi, které se napříč svědectvími vyskytují. K zpracování biografického profilu jsem využil prameny zejména z prvního století františkánských dějin, ať už narativní, úřední či epistolární povahy. Množství zmínek o Eliášovi z Cortony nám předkládá Františkův první hagiograf Tomáš z Celana v legendě *Vita prima*, z jehož svědectví jsem vycházel zejména při popisu Eliášova vikariátu.¹

---

¹ Tomáš z Celana, „První životopis svatého Františka“, J. B. Štivar (ed.), in: *FP II*, Velehrad 2003 (dále citováno jako *Vita prima*), s. 51–166; Vzhledem k tomu, že dílo je obecně známé jako *Vita prima*, budu tento název používat v celé práci.

Právě ve *Vita prima* se setkáváme s nejkladnějším vylíčením Eliášovy osobnosti, které nemá mezi ostatními svědectvími obdoby. Příčiny Tomášova kladného hodnocení patrně spočívají v době, kdy první Františkovu legendu napsal. Stalo se tak z pověření Řehoře IX. mezi lety 1228–1229, tedy před Eliášovým funkčním obdobím v úřadu generálního ministra a před exkomunikací, jež na něj byla uvalena. Obě události totiž výrazně negativně ovlivnily Eliášův obraz mezi františkánskými autory v následujících desetiletích až stoletích.

V jednoznačné opozici vůči příznivému líčení Tomáše z Celana ve *Vita prima* stojí traktáty Tomáše z Ecclestonu (*De adventu Fratrum minorum in Angliam*)² a Salimbena de Adam (*Cronica fratris Salimbene de Adam ordinis Minorum*),³ které nám předkládají množství důležitých informací, ale jejich svědectví je v některých ohledech výrazně tendenční. Oba autoři napsali svá díla obeznámeni s Eliášovým generalátem a následnou exkomunikací, a z jejich líčení je tedy patrné, že mají tendenci nacházet původ prohřešků bývalého generálního ministra již v jeho předešlých životních osudech. Takový přístup však přispívá k zatemnění skutečného sledu událostí, pokud přiznáme větší hodnověrnost svědectvím, která vznikla ještě předtím, než byl Eliáš zvolen generálním ministrem. V pramenech, jež se datují do doby před jeho jmenováním, totiž žádné negativní zmínky nenacházíme.

Nezaujatý postoj, který s umírněnou dikcí vyvažuje protichůdnost pozitivního či ryze negativního líčení, podává Jordán z Giano (*Kronika*).⁴ Ačkoli Jordán diktoval své dílo rovněž po inkriminovaných událostech v Eliášově životě, neuchyluje se k očerňování jeho charakteru. Jordánova kronika předkládá svědectví, které se vyznačuje poněkud vyšší mírou objektivity, než jak je tomu v případě Tomáše z Ecclestonu a Salimbena de Adam.

Zmíněná svědectví tvoří základ pramenného materiálu, z nějž jsem ve své práci čerpal. Jejich obsah jsem komparoval s dalšími prameny, ať už s řádovou Řeholí či papežskými bulami. Řehole mi jakožto normativní text často posloužila pro posouzení slučitelnosti či neslučitelnosti vyznění jednotlivých svědectví s františkánským ideálem. Pokud to bylo možné, soustředil jsem se při výběru primárních textů na chronologickou blízkost jejich vzniku s popisovanými událostmi. Důvod pro tento postup je dvojitý: Za prvé, františkánská orální tradice, na níž se některá psaná svědectví zakládají, se v průběhu

---

² Tomáš z Ecclestonu, „De adventu fratrum Minorum in Angliam“, J. S. Brewer (ed.), in: *MF I*, London 1858, s. 3–75.

³ Salimbene de Adam, „Cronica fratris Salimbene de Adam ordinis Minorum“, O. HOLDER–EGGER (ed.), in: *MGH SS XXXII*, Hannover, Leipzig 1905–1913.

⁴ Jordán z Giano, „Kronika“, C. V. Pospišil (ed.), in: *FP II*, Bratislava 1994, 7–40.

desetiletí proměňovala natolik, že se postupně vytratil rozdíl mezi fikcí a popisem skutečných událostí. Za druhé, v narativních pramenech se často objevuje určitý diskurz popisu událostí, jehož počátky lze vysledovat u nejstarších svědectví.

Analýza důvodů, které vedly různé autory k poměrně vyhraněným a protichůdným sdělením, bude rovněž předmětem této práce. Při práci s každým z primárních textů je nutné mít na paměti kontext jeho vzniku. Situace, v níž byla sepsána *Vita prima*, se výrazně liší od okolností, za kterých vytvořil své dílo Salimbene de Adam. Každý z pramenů odráží určitou fázi vývoje Řádu, s níž je úzce svázán. Pouze z tohoto hlediska jsme schopni podat relevantní vyličení osudů Eliáše z Cortony a jeho působení v roli představeného Menších bratří

Výraznou pomocí při zpracování tématu mi byly práce předních františkánských badatelů, především Giulie Barone, jejíž studie obsažené ve sborníku *Da Frate Elia agli spirituali*⁵ patří k novějším a zároveň velice fundovaným příspěvkům k „eliášovské“ problematice. G. Barone ve svém bádání překonává starší historiografickou tradici kladoucí důraz zejména na prameny z provenience františkánů spirituálů, které se vyznačují striktně odmítavým postojem vůči bratru Eliášovi. Italská historička čerpá především z nejranějších svědectví a její výklad se zakládá na pevném sepětí svědectví jednotlivých pramenů s institucionálním vývojem Řádu.

Monografií, která navzdory svému stáří stále přispívá k pochopení administrativních a legislativních proměn v průběhu prvního století působení Menších bratří, je *Early Franciscan Government* od anglické historičky Rosalind B. Brooke.⁶ Práce se vyznačuje obrovským záběrem ve výběru pramenného materiálu a přes svou syntetizující povahu předkládá analytický vhled do problematiky postupného střídání institucionálních fází v prvních desetiletích Řádu.

Mezi nejméně zpracovaná údobí Eliášova života patří jeho provincialát ve Svaté zemi. Vzhledem k tomu, že jsem se mezi současnými studii nesetkal s obšírnějším pojednáním o tomto tématu, využil jsem článek Bonaventury Marinangeliho *Fratre Elia Fondatore della Provincia di Terra Santa*⁷ z roku 1934, který představuje důležitý vhled do problematiky Eliášova tamějšího působení.

Při řešení některých otázek spjatých s původem bratra Eliáše a s jeho přechodem na císařský dvůr mi byla oporou studie Giovanni Odoardiho *Un geniale figlio di San*

---

⁵ BARONE, G., *Da Frate Elia agli Spirituali*, Milano 1999.

⁶ BROOKE, R., *Early Franciscan Government. Elias to Bonaventure*, Cambridge 2004.

⁷ MARINANGELI, B., „Fratre Elia Fondatore della Provincia di Terra Santa“, in: *Fratre Elia da Cortona. Un geniale figlio di San Francesco*, Cortona 2006, s. 25–39.

*Francesco, Frate Elia di Assisi, nel settimo centenario della sua morte*⁸, jejíž slabinou je však autorova tendence k co nejpříznivějšímu líčení, na níž se zakládá mnohdy neopodstatněné připsání zásluh bratru Eliášovi, ačkoli o jeho podílu nesvědčí žádné z dostupných svědectví.

Bakalářská práce pojednává o jednotlivých údobích života Eliáše z Cortony v chronologickém pořadí. Název první kapitoly napovídá, že se na jejích řádcích předkládá možné řešení otázky jeho původu. Následně je líčen Eliášův vstup do bratrstva kolem Františka, v němž si patrně brzy vydobyl uznání, jelikož již v roce 1217 byl jmenován do úřadu provinciálního ministra provincie *Terra Sancta*. O jeho tamějším působení pojednává druhá kapitola, *Angažmá ve Svaté zemi*. Třetí kapitola, *Vikář svatého Františka*, obsahuje výklad důvodů, které pravděpodobně vedly k jmenování Eliáše vikářem Řádu. Zároveň pojednává o jeho vztahu s Františkem a o tom, jak se podílel na vedení Menších bratří. Následující kapitola, *Výstavba baziliky v Assisi*, představuje Eliáše v roli stavbyvedoucího, ba dokonce architekta, a líčí průběh translace Františkových ostatků a událostí na generální kapitule, která se při té příležitosti v Assisi konala. Eliášova pověst Františkova blízkého druha patrně přispěla k jeho zvolení do funkce generálního ministra. V kapitole *Generální ministr* jsou zkoumány dopady Eliášova vedení, a rovněž odpor bratří, který se vůči němu na konci funkčního období vzedmul a vedl k jeho sesazení. Poslední kapitola, *Dvořan Fridricha II. a „ctihodný“ cortonský měšťan*, líčí důvody, které Eliáše dovedly na císařský dvůr. Pojednáno je rovněž o exkomunikaci, kterou na něj uvalil Řehoř IX. kvůli loajalitě k císaři, o Eliášově diplomatické misi v Nikáji a o posledních letech života v Cortoně.

---

⁸ ODOARDI, G., „Un geniale figlio di San Francesco, Frate Elia di Assisi, nel settimo centenario della sua morte“, in: *Frate Elia da Cortona. Un geniale figlio di San Francesco*, Cortona 2006, s. 81–129.

2. Původ

O předchozím životě Eliáše z Cortony, než vstoupil do kajícnického bratrstva kolem Františka z Assisi, nevíme téměř nic jistého. Ani jeho vstup mezi Františkovy druhy nelze přesně datovat. Panují pochyby jak o jeho místním a rodovém původu, tak o jeho vzdělání a povolání. Příčinou nejistoty a nevědomosti je nedostatečná pramenná základna, jejíž jednotlivá svědectví se navíc v těchto základních otázkách ani neshodují. Tak jako v jiných údobích Eliášova života se pravděpodobně i zde setkáváme s problémem tzv. *damnatio memoriae*, která jeho osobnost po staletí provázela. Snaha o zapomnění na jeho památku byla mimo jiné důsledkem dvou papežských exkomunikací, jež na bratra Eliáše byly uvaleny kvůli blízkým stykům s císařem Fridrichem II. S *damnatio memoriae* dále souviselo záměrné ničení pramenných svědectví, která by dnešním badatelům mohla objasnit mnohá temná místa jak v Eliášově životopise, tak v prvních desetiletích dějin Řádu menších bratří.⁹

Bratr Eliáš se narodil pravděpodobně kolem roku 1180.¹⁰ Byl tedy vrstevníkem Františka z Assisi, po jehož boku později vedl společenství Menších bratří. Starší historiografie kladla jako místo jeho narození město Cortona, které se nachází na pomezí Toskánska a Umbrie a kde Eliáš prožil poslední léta svého života. Argumentovali tak zejména badatelé, kteří byli sami v úzkém spojení s tímto městem.¹¹ Avšak dokumenty, na nichž se jejich přesvědčení zakládalo, jsou relativně pozdního data. Současná historiografie se naopak přiklání k Assisi, pro něž svědčí nejstarší svědectví. Jako nejpravděpodobnější se jeví, že Eliáš pocházel z Assisi a poslední léta svého života prožil v ghibellinské Cortoně, kam se uchýlil po svém přestupu na stranu císaře Fridricha II. a kde rovněž zemřel.

Z pramenů 13. století nám nejvíce informací o Eliášově původu předkládá parmský kronikář a Menší bratr Salimbene de Adam. Ve své *Chronice* nás informuje, že Eliášův otec pocházel z Castel de Britti v boloňské diecézi a matka z Assisi. Před vstupem do Františkova bratrstva se Eliáš prý živil jako řemeslník a učil assiské chlapce číst žaltář. Dále se dočítáme,

---

⁹ MICHELLI, C., *Il volto di Frate Elia nel corso dei secoli*, Cortona 2012, s. 11; V roce 1266 prohlásila generální kapitula v Paříži za jediný oficiální životopis svatého Františka *Větší legendu*, jejímž autorem je svatý Bonaventura, a nařídila zničení všech předcházejících životopisů, z nichž bychom dnes pravděpodobně mohli čerpat další svědectví o bratru Eliášovi. Srov. ŠTIVAR, B. J. (ed.), *Františkánské prameny II. Legendy o svatém Františkovi z let 1226–1235*, Velehrad 2003, s. 6.

¹⁰ V 60. letech minulého století prozkoumal patolog Giuseppe Bianchini ostatky bratra Eliáše. Podle výsledné zprávy byl vysoký 1,65 m a dožil se přibližně 75 let. Srov. MALLEGNI, F., *The True Face of Brother Elias of Cortona*, Cortona 2005, s. 16; Rovněž k tématu: BASILI, D., *Ricognizione delle ossa di Frate Francesco e Frate Elia*, Cortona 1995, s. 38–54.

¹¹ Viz *Il Superfrate. Astro Cortonese. Riscoperto nel suo corso storico 1178–1981*, Cortona 1981, s. 11–19.

že jeho jméno bylo před vstupem do bratrstva *Bonusbaro*.¹² Pozastavme se nyní nejprve nad místem původu Eliášova otce a poté nad jménem *Bonusbaro*.

Na fresce, která bývala nad dveřmi do refektáře Sacro Convento v Assisi, byli vypodobněni druhové svatého Františka, mezi nimiž nechyběl „bratr Eliáš z Bevilio.“¹³ Existují dvě možnosti, jak *Bevilio* identifikovat. Může se jednat o malou vesničku Beviglie, přičleněnou k Assisi. Druhým řešením, které se spíše zakládá na pravdě, je vesnice Bivigliano, vzdálená přibližně hodinu cesty od Assisi. Důležité pro nás je, že právě vesnice Bivigliano se nachází v okrese Castel Britti.¹⁴ Salimbene tedy dal správné jméno místu, z něhož pocházel Eliášův otec, avšak zaměnil Castel Britti poblíž Assisi za Castel Britti v boloňské diecézi.

Pokud jde o jméno *Bonusbaro*, v assiském prostředí třináctého století se objevuje velice zřídka. Nicméně se tak jmenoval první assiský konzul, který v roce 1198 vyhlásil nezávislost zdejší komuny na císaři. Podle data prohlášení můžeme soudit, že byl nejméně o jednu generaci starší než Eliáš. Je možné, že byli spřízněni. Objevila se rovněž hypotéza, že se jedná o Eliášova otce.¹⁵

Vedle Salimbena je dalším, kdo nás zpravuje o Eliášově světském povolání, anglický minorita Tomáš z Ecclestonu. Ve svém díle *De adventu fratrum Minorum in Angliam* Eliášovi připisuje povolání písaře (notáře), které vykonával v Bologni¹⁶, kde pravděpodobně studoval. Ačkoli zůstal po celý život laikem, dosáhl vysokého vzdělání. Bernardo da Bessa, sekretář svatého Bonaventury, dokonce tvrdí, že byl svým vzděláním natolik pověstný, že měl v Itálii pouze pár rovných.¹⁷ Oporu v úvaze o Eliášově vzdělání rovněž skýtají jeho pozdější aktivity: působil jako *spiritus agens* při výstavbě baziliky svatého Františka v Assisi, která stráží ostatky světců; podporoval zakládání řadových studií; a jak Řehoř IX., tak i Fridrich II. jej pověřovali diplomatickými úkoly. Všechny zmíněné počiny v tomto výčtu si buď rozhodně vynucovaly vyšší vzdělání anebo o něm alespoň nepřímo vypovídají.

Jak již bylo řečeno, nelze přesně určit, kdy se Eliáš poprvé setkal se svatým Františkem a kdy vstoupil mezi jeho druhy. Tomáš z Celana ve *Vita prima* vypráví příběh o světcově stejně starém, blíže neznámém příteli z Assisi, kterému František sděloval svá

---

¹² Salimbene de Adam, *Cronica fratris Salimbene de Adam ordinis Minorum*, s. 96.

¹³ BROOKE, R., *Early Franciscan Government. Elias to Bonaventure*, s. 50.

¹⁴ FORTINI, A., *Assisi nel Medio Evo. Leggende, avventure, battaglie*, Roma 1940, s. 79–81.

¹⁵ BROOKE, R., *Early Franciscan Government. Elias to Bonaventure*, s. 50.

¹⁶ Tomáš z Ecclestonu, *De adventu fratrum Minorum in Angliam*, s. 44.

¹⁷ ODOARDI, G., *Un geniale figlio di San Francesco, Frate Elia di Assisi, nel settimo centenario della sua morte*, Cortona 2003, s. 82–83.

niterná pohnutí a radil se s ním o své duchovní cestě ještě před svým obrácením.¹⁸ Některé badatele toto vyprávění podnítilo k myšlence, že pod neznámým přítelem se skrývá právě bratr Eliáš.¹⁹ Pohnutkou k tomu jim bylo důvěrné přátelství mezi Františkem a Eliášem, jak je Tomáš z Celana popisuje zejména v období posledních let Františkova života. Proti této úvaze však stojí několik skutečností. Kapitoly 63–70 *Vita prima* jsou totiž téměř jistě inspirovány Eliášem a jeho jméno je v legendě na mnoha místech zmíněno. Celanova *Vita prima* je jedním z mála spisů, kde je Eliáš hodnocen zcela kladně. Proč by tedy jeho jméno mělo být zamčeno právě v případě neznámého přítele?

Další možnost předkládá *Legenda bl. Guida*, která líčí Františkův příchod do Cortony v roce 1211, kde byl do bratrstva kromě jiných přijat právě i Eliáš.²⁰ Tento pramen však dosud nebyl podroben textové kritice a ani úspěšně datován. Ve shodě s *Legendou bl. Guida* líčí Eliášův vstup mezi minority i Filippo Venuti, jehož *Vita di Frate Elia da Cortona* byla publikována roku 1755 v Livornu. Zde se dočítáme, že Eliáš pocházel z rodiny Coppi, která v Cortoně vlastnila několik pozemků včetně toho, na kterém byl vybudován známý minoritský konvent *delle Celle*.²¹ Pro dokázání Eliášovy příslušnosti k rodu Coppi však neschází ani dokumenty cortonské provenience, které vznikly ještě za jeho života,²² ani jiná svědectví z 13. století.

Jisté je, že v roce 1217 již musel mít mezi bratry přední místo, k němuž si pravděpodobně vytvářel cestu v předešlých letech. Právě v tomto roce jej František z rozhodnutí generální kapituly vyslal do Svaté země, aby zde po tři léta působil jako první provinční ministr.²³ Pověření takovým úřadem jistě svědčí o jeho předním postavení mezi Františkovými druhy a o důvěře, kterou k němu světec choval.

---

¹⁸ *Vita prima*, s. 69–70.

¹⁹ MESSA, P., *Frater Elia da Assisi a Cortona*. Storia di un passaggio, Cortona 2005, s. 9.

²⁰ MICHELLI, C., *Il volto di Frate Elia nel corso dei secoli*, s. 15.

²¹ VENUTI, F., *Vita di Frate Elia da Cortona*, E. Mori (ed.), Cortona 2002, s. 33–34.

²² Na mysli mám donace z let 1245 a 1246, jejichž prostřednictvím byl bratru Eliášovi udělen pozemek *Bagno della Regina* pro výstavbu kostela svatého Františka v Cortoně; Srov. MORI, E. (ed.), *Frater Elia da Cortona*, Cortona 1998, s. 86–93.

²³ Jordán z Giano, *Kronika*, s. 12.

3. Angažmá ve Svaté zemi

Svatá země v myslích tehdejších křesťanů představovala ideální střed světa a místo, k němuž se obracely nejvroucnější zbožné tužby. Místa spojená s životem Svaté rodiny byla cílem individuálních poutí i kolektivních, často dobyvačných podniků, jakými byly křížové výpravy. Zcela přirozeně snil o vstupu na půdu Svaté země i svatý František, jehož zbožnost se podstatně zakládala na kontemplaci pozemského života a skutků Ježíše Krista. Františkova přání rezonovala i mezi ostatními Menšími bratry, a tak netrvalo dlouho a i oni začali podnikat poutě k naplnění svého náboženského života.

V touze po umučení z rukou nevěřících se František v roce 1212 poprvé vypravil do Svaté země, kde chtěl „Saracénům“ kázat evangelium a pokání. Avšak loď, na které vyplul, byla nepříznivým větrem zahnána k dalmatským břehům. Jelikož tento rok již byla malá šance, že by tímto směrem vyplula další loď, František se spolu s ostatními účastníky výpravy nalodil na zpáteční cestu do Ankony.²⁴

Čeho nedosáhl František, to se podařilo Jiljímu. Jeden z nejbližších společníků světce, bratr Jiljí, úspěšně dorazil do Svaté země v roce 1215. Vykonal zde pouť k Svatému hrobu a navštívil i další svatá místa. Nevíme, zda cestu podnikl z vlastní iniciativy anebo z Františkova pověření. Je však možné, že zde kolem sebe shromáždil nějaké bratry, kteří později stáli u vzniku minoritské provincie Svatá země.²⁵

Roku 1217 se v Porciunkule konala první generální kapitula Menších bratří, na níž se rozhodlo o rozdělení Řádu do dvanácti rozlehlých provincií před Alpami a za Alpami. Zaalpské provincie však zatím ještě neexistovaly. Kapitula tedy jmenovala několik provinciálních ministrů, jimž každému přidělila skupinku bratří, aby společně tyto provincie vytvořili. Takový byl i případ bratra Eliáše, který byl jmenován provinčním ministrem tzv. „zámořských zemí“, jak provincií Svatá země nazývá Jordán z Giano.²⁶ O důvodech, které vedly k jeho jmenování, nám prameny neposkytují žádné informace. S jistotou však můžeme říci, že se po svém vstupu do bratrstva musel mezi ostatními bratry brzy vyprofilovat, aby mu mohl být svěřen takto významný úřad. Základem pro jeho vzestup mohlo být vzdělání, kterého dosáhl při svých studiích v Bologni.²⁷

---

²⁴ *Vita prima*, s. 102–103.

²⁵ MOORMAN, J., *A history of the Franciscan Order from its origins to the year 1517*, Michigan 1968, s. 227.

²⁶ Jordán z Giano, *Kronika*, s. 12; Srov. MERLO, G., *En el nombre de Francisco de Asís. Historia de los Hermanos Menores y del franciscanismo hasta los comienzos del siglo XVI*, Oñati 2005, s. 39; Dalšími užívanými názvy pro provincii, pod níž spadalo území Svaté země, jsou *Syria* nebo *Terra Promissionis*.

²⁷ Viz předchozí kapitolu „Původ“, s. 12–14.

Kronika Jordána z Giano je jediným přímým svědectvím pro Eliášovo tamější angažmá. Všemi ostatními autory bylo toto téma ignorováno až do roku 1870, kdy Jordánovu kroniku objevil Giorgio Voigt. Jordán ukončil své vyprávění rokem 1262, což znamená, že po více než 600 let byl Eliášův provincialát ve Svaté zemi pozapomenut.²⁸

V jeho *Kronice* se dočítáme, že se spolu s Eliášem do Svaté země vypravili i další bratři.²⁹ Neznáme jejich počet, ale lze se domnívat, že jich bylo více než v případě ostatních cest za účelem vytvoření nových provincií, a to kvůli významu, jemuž se Svatá země těšila. S největší pravděpodobností proběhla výprava Eliáše a jeho společníků v souvislosti s vyplutím vojsk páté křížové výpravy, zorganizované papežem Inocencem III., jejímž hlavním cílem bylo dobytí Damietty.³⁰ Křižáci Damiettu pokládali za strategický bod pro ovládnutí Egypta, z něhož měly být následně podnikány výboje za účelem zisku celé Palestiny do křižáckých rukou.

Provincie Svatá země náležela k nejrozsáhlejším minoritským provinciím. Zahrnovala území Palestiny, Sýrie, Arménie, latinského císařství v Konstantinopoli, Řecka, Egypta i Malé Asie. Za generalátu svatého Bonaventury v letech 1257 až 1274 zde existovalo 6 kustodií, které spravovaly dohromady 28 konventů. Kvůli administrativní náročnosti však byl tento ohromný správní celek roku 1260 rozdělen na dvě samostatné provincie: původní *Terra Sancta* a nová *Romania*, spravující území Konstantinopole, Řecka a Malé Asie.³¹

O Eliášově zdejších angažmá bohužel disponujeme minimem informací, které mají navíc povahu pouhých fragmentů bez větší souvislosti. Jediný konvent, o jehož existenci máme z této doby zmínky, se nacházel v Konstantinopoli. Další, který s největší pravděpodobností založil sám Eliáš, byl konvent v Akkonu.³² Můžeme se domnívat, že se zde nacházelo i jeho sídlo, neboť Akkon konstantně zůstával v rukou křižáků, a představoval tak stabilní základnu pro administrativní činnost. Na rozdíl od Konstantinopole měl výhodu v tom, že jej od svatých míst dělila menší vzdálenost.

Z vyprávění Jordána z Giano se dále dozvídáme, že Eliáš svým kázáním podnítil ke vstupu do Řádu učeného klerika a kazatele Césara ze Špýru, který se do Svaté země dopravil

---

²⁸ Namísto toho badatelé tvrdili, že byl pověřen úřadem provinciálního ministra Toskánska, ve kterém setrval po několik let; Srov. MARINANGELI, B., *Frate Elia Fondatore della Provincia di Terra Santa*, s. 31.

²⁹ Jordán z Giano, *Kronika*, s. 12.

³⁰ Srov. MIRRI, L., „Frate Elia da Cortona“, E. Mori (ed.), in: *Frate Elia da Cortona*, Cortona 1998, s. 21.

³¹ MARINANGELI, B., *Frate Elia Fondatore della Provincia di Terra Santa*, s. 33.

³² Tamtéž, s. 34.

rovněž s vojsky páté křížové výpravy.³³ Pravděpodobně se v tomto případě nejednalo o jediný přírůstek do františkánské rodiny. Ačkoli pro to nemáme doklady, lze se domnívat, že Eliáš ve Svaté zemi získal pro Řád větší počet nových členů. Samotný fakt, že César byl kazatelem, může svědčit o působivosti Eliášova kázání, pokud jím dokázal přimět ke vstupu do Řádu i člověka, který byl zběhlý v kazatelském umění. Díky svému vzdělání César později vypomohl svatému Františkovi při sepsání *Nepotvrzené řehole*, jejíž text opatřil biblickými citáty.³⁴

V roce 1219 se v Itálii konala další generální kapitula, na níž se rozhodlo o opětovném vyslání bratří do provincií, v nichž se františkánskému hnutí doposud nepodařilo pevně zakořenit. Stejně jako ostatní bratří i František následoval rozhodnutí kapituly a v doprovodu svého vikáře Petra Cataniho, bratra Ilumináta a dalších společníků se podruhé vypravil do Svaté země.³⁵ Druhý pokus na rozdíl od prvního již proběhl úspěšně a celá skupina zdárně dorazila v půli července do Akkonu.³⁶ Odtud se František spolu s bratrem Iluminátem vydal ke křížáckému vojsku u Damietty, kde se světec setkal s Jakubem z Vitry, obdivovatelem kajicnického hnutí Menších bratří již v jeho počátcích. Právě Jakub nás ve svém díle *Historia Occidentalis* informuje o tom, jak František neohroženě vstoupil do tábora egyptského vojska a vyžádal si audienci u egyptského sultána Malika al-Kamila, který prý po několik dní naslouchal Františkovu kázání.³⁷ Nicméně Františkovi se nepodařilo sultána přimět ke konverzi ke křesťanství, a tak boje pokračovaly, dokud se křížákům město nepodařilo získat.

Po dobytí Damietty se František odebral zpět do Svaté země, kde jej Štěpán z Narni zaskočil svými zprávami o nepokojích napříč minoritskými komunitami v Itálii. Bratr Štěpán podnikl náročnou cestu za Františkem, aby jej o neklidné situaci a jejích vinicích informoval. Potíží nastalo hned několik, avšak z hlediska našeho zájmu o bratra Eliáše bylo tím nejdůležitějším problémem jednání dvou vikářů, Matouše z Narni a Řehoře z Neapole, které František ještě před nastoupením cesty do Svaté země pověřil, aby pečovali o Řád po dobu jeho nepřítomnosti. Úkolem Matouše z Narni bylo setrvávat v Porciunkule, kde měl přijímat nové kandidáty na vstup do Řádu. Naproti tomu Řehoř z Neapole byl pověřen vizitacemi

---

³³ Jordán z Giano, *Kronika*, s. 12.

³⁴ Tamtéž, s. 15.

³⁵ Tamtéž, s. 13; O přítomnosti bratra Ilumináta svědčí sv. Bonaventura: Svatý Bonaventura, „Legenda Maior“, C. V. Pospíšil (ed.), in: *FP I*, Olomouc 2001, s. 406.

³⁶ MARINANGELI, B., *Frate Elia Fondatore della Provincia di Terra Santa*, s. 35.

³⁷ Jakub z Vitry, „*Historia Occidentalis*“, C. V. Pospíšil (ed.), in: *FP I*, Olomouc 2001, s. 903.

minoritských komunit po celé Itálii, o jejichž věrné následování františkánského poslání mu bylo úkolem pečovat.

Následný vývoj událostí však ukázal, že se nejednalo o správné rozhodnutí, a to jak v případě Řehoře, tak i Matouše. U zrodu nepokojů, které mezi bratry v Itálii vypukly, stáli právě oba vikáři. Poté, co František odcestoval, pořádali kapitolu omezenou na italské provincie, na níž vydali nařízení, která omezovala konzumaci masa. Jejich jednání bylo ve shodě s tradičním monasticismem.³⁸ To však neznamená, že by bylo ve shodě s evangeliem, které František spolu se svými věrnými následovníky považoval za primární a nejautoritativnější text celého svého poslání. „V kterémkoli městě vás přijmou, jezte, co vám nabídnou“³⁹, kázal Ježíš apoštolům. Jak v řeholi z roku 1221, tak i v pozdější, potvrzené papežem Honoriem III., se bratřím dovoluje „jíst ze všech jídel, která jim budou předložena.“⁴⁰ Ačkoli obě řehole vznikly až po zmíněných událostech, můžeme s jistotou říci, že taková byla praxe od počátků hnutí Menších bratří. Ideál svatého Františka spočíval v doslovném následování evangelia a každý pokus o restrikcí tohoto způsobu života znamenal zpronevěru františkánskému poslání.

O neposlušném jednání vikářů vůči Řeholi, jak jsem jej vyličil, nás informuje Jordán z Giano. Neuplyne ani sto let od dokončení jeho *Kroniky* a ve spise *Actus beati Francisci et sociorum eius* a v jeho známém italském překladu *Fioretti* se dočítáme o stejné události, avšak líčení je zasazeno do zcela jiného kontextu, aktéři jsou pozměněni a proměnil se i samotný charakter a význam vyprávění: Jednoho dne přišel k bráně konventu ve společném údolí neznámý mladík, který si žádal promluvit s bratrem Eliášem. Ten s ním však odmítal mluvit, dokud jej k tomu nepřinutil František. Nakonec tedy přišel za mladíkem k bráně, ale choval se k němu velice nezdvořile. Poté, co se ho zeptal „Co chceš?“, mu mladík položil otázku, zda je dovoleno následovníkům evangelia jíst, co se před ně předloží, a zda je možné, aby jim v tom někdo bránil v rozporu s evangelijní svobodou.⁴¹ Eliáš pyšně odvětil, že odpověď zná, ale nechá si ji pro sebe, a mladíka poslal pryč. Následně nás autor příběhu informuje, že v době, kdy byl Eliáš vikářem, vydal ustanovení v rozporu s evangeliem a s Řeholí, zakazující bratřím konzumaci masa.⁴²

---

³⁸ Srov. LAWRENCE, H., *Dějiny středověkého mnišství*, Brno, Praha 2001, s. 202.

³⁹ Lk 10,28.

⁴⁰ Svatý František z Assisi, „Nepotvrzená řehole“, J. B. Štivar (ed.), in: *FP I*, Velehrad 2001, s. 29; Svatý František z Assisi, „Řehole“, tamtéž, s. 53: „A podle svatého evangelia ze všech pokrmů, které jim předloží, ať mohou jíst.“

⁴¹ *Actus beati Francisci et sociorum eius*, P Sabatier (ed.), Paris 1902, s. 13.

⁴² Tamtéž, s. 14.

Provinění, jehož se dopustili Řehoř z Neapole a Matouš z Narni, je zde připisáno Eliášovi, ačkoli se v této době nacházel na zcela jiném místě a zabýval se docela jinými problémy. Vylíčení Eliášova charakteru, jak jej předkládají *Actus b. Francisci et sociorum eius* a *Fioretti*, jasně zapadá do tradice františkánů spirituálů.⁴³ V dílech této provenience se setkáváme s obrazem Eliáše, který má velmi málo společného se skutečností a plní spíše roli literární postavy, která je ztělesněním všeho, co se protíví zásadám svatého Františka a františkánského poslání vůbec.

Navzdory faktu, že takový obraz reprodukovali i někteří moderní badatelé,⁴⁴ se domnívám, že ve zmíněném příběhu nejde tolik o vylíčení skutečných událostí jako spíše o morální ponaučení, jež z něj pro věrné minority plyne. Eliáš je zde vylíčen jako vzor pyšného člověka, který je vzpurný jak proti evangeliu, tak i proti Řeholi. Od vypravěče příběhu se dozvídáme, že příchozí mladík byl ve skutečnosti anděl, tedy autorita, vůči níž dobrý křesťan nevzdoruje. Morální vyznění dále umocňuje následné srovnání Eliáše s bratrem Bernardem, který v mladíkovi anděla pozná a jedná vůči němu zdvořile a obdivuje jeho krásu. Anděl mu na oplátku umožní ve svém doprovodu přejít řeku, přes níž by se Bernard vlastními silami nedostal.⁴⁵ Celé líčení má spíše charakter exempla než hodnověrného svědectví, z kterého bychom mohli čerpat informace o skutečných událostech. Důvodům, které vedly k negativnímu hodnocení bratra Eliáše, se budeme věnovat v následujících kapitolách. Prostřednictvím této zmínky jsme se však v rámci našeho líčení poprvé setkali s případem očeňování Eliášovy osoby, které se tak důrazně prosadilo v tradici františkánů spirituálů.

Nyní se však vraťme zpět do Svaté země. František se v reakci na Štěpánovy stížnosti rozhodl k návratu do Itálie, kde hodlal urovnat spory mezi bratry a napravit jednání vikářů. Na zpáteční cestu s sebou přibral svého vikáře Petra Cataniho, Césara ze Špýru a Eliáše, pro nějž tak skončilo období jeho úřadu ve Svaté zemi.⁴⁶ Eliášovo odvolání z funkce provinciála a přizvání k návratu do Itálie mohlo být odpovědí na jeho organizační schopnosti, které projevil při správě provincie, a mohl se tak zasadit i o uklidnění situace

---

⁴³ Hnutí františkánů spirituálů se začalo vytvářet na konci 13. století. Jejich cílem byl návrat k ideálům svatého Františka a k doslovnému následování Řehole a Testamentu. Ve svých dílech vnímali dějiny Řádu od r. 1220, kdy se František podle tradice spirituálů vzdal jeho přímého vedení, jako neustálý odklon od světcových zásad. Vše, co se stalo po tomto roce, zrazovalo Františkovy ideály. Společným jmenovatelem tohoto úpadku se v jejich očích stal bratr Eliáš. Nejvýznačnějšími zástupci hnutí byli Petr Jan Olivi, Ubertino da Casale a Angelo Clareno.

⁴⁴ Na mysli mám zejména francouzského historika Paula Sabatiera, který ovlivnil uvažování o počátcích františkánského hnutí na mnoho desetiletí. Srov. BARONE, G., *Da Frate Elia agli Spirituali*, s. 18, 36, 39.

⁴⁵ *Actus beati Francisci et sociorum eius*, s. 16.

⁴⁶ Jordán z Giano, *Kronika*, s. 15.

v Itálii. Podporu v této domněnce nám poskytuje fakt, že František jmenoval do uprázdněného úřadu bratra Lukáše z Apulie.⁴⁷ Eliáš tedy zanechal svému nástupci již ustavenou a fungující provincii. Na druhou stranu se s pravidelnými změnami na postu provinčních ministrů setkáváme v prvních dekádách františkánského hnutí často. Toto jednání bylo výrazem Františkova přání, aby žádný z úřadů nebyl na doživotí a aby bratři nepovažovali funkce za čest a neodmítali své sesazení.⁴⁸

---

⁴⁷ MARINANGELI, B., *Frate Elia Fondatore della Provincia di Terra Santa*, s. 34.

⁴⁸ Srov. Tomáš z Celana, „Druhý životopis svatého Františka“, J. B. Štivar (ed.), in: *FP III*, Uherské Hradiště 2008 (dále citováno jako *Vita secunda*), s. 205; Svatý František z Assisi, „Napomenutí“, J. B. Štivar (ed.), in: *FP I*, s. 69.

4. Vikář svatého Františka

Nejsme schopni přesně určit, v jakém období roku 1220 se skupina bratří kolem Františka navrátila ze Svaté země zpět do Itálie. Zřejmě se tak stalo v období mezi jarem a podzimem, kdy běžně lodě vyplouvaly jedním či druhým směrem. Jisté je, že ihned po návratu bylo hlavním cílem napravit krizovou situaci v italských provinciích, ke které ještě přispěla obecně rozšířená domněnka, že František na své cestě přišel o život. Petr Catani se odebral do Porciunkuly, kde hodlal opět převzít vedení bratří do vlastních rukou.⁴⁹ Poté, co František vyzvěděl příčiny neklidu, neobrátil se ihned na viníky sporů, ale odebral se do Říma k papeži s žádostí, aby nad jeho bratrským společenstvím ustanovil „pánem, ochráncem a napravovatelem“ ostijského biskupa, kardinála Hugolina.⁵⁰ Honorius III. žádost schválil a přenesl na Hugolina svou moc na Řádem.⁵¹ Došlo tak k oficiálnímu ustanovení úřadu kardinála-protektora Řádu menších bratří. Náplní jeho funkce měla napříště být pomoc při řešení rozličných problémů jak uvnitř františkánského hnutí, tak i kolem něj. Hugolin se ihned po jmenování zasadil o urovnání sporů mezi bratry a pomohl Františkovi obnovit pevné vedení.⁵²

Další administrativní změna nastala v případě Františkova vikáře Petra Catanioho. Tomáš z Celana nás ve *Vita secunda* informuje, že se František vzdal role představeného Řádu a vedení bratří svěřil Petrovi Catanimu. Pravděpodobně se tak událo na generální kapitule konané v září 1220.⁵³ Nelze se však domnívat, že by František zcela rezignoval a od této chvíle přestal zasahovat do vedení Řádu. Proti tomu jednoznačně svědčí obě řehole,

---

⁴⁹ MARINANGELI, B., *Frate Elia Fondatore della Provincia di Terra Santa*, s. 37.

⁵⁰ František z Assisi, „Závěť svatého Františka“, J. B. Štivar (ed.), in: *FP I* (dále citováno jako *Testament*), s. 62; Jmenování ostijského biskupa nevězelo pouze z momentálních okolností. František navázal spojení s Hugolinem již v roce 1217, kdy se oba setkali ve Florencii. Zdejší setkání bylo zatím pouze osobní povahy, ale již zde František svěřil bratrstvo Hugolinovi do péče. Až s ustanovením úřadu kardinála-protektora získalo spojení oficiální podobu. Srov. BROOKE, R., *Early Franciscan Government*, s. 63–69.

⁵¹ *Vita prima*, s. 134–135.

⁵² Jordán z Giano, *Kronika*, s. 15.

⁵³ Důvodů, které vedly Františka k tomuto rozhodnutí, mohlo být hned několik. Jednak se ve Svaté zemi nakazil oční infekcí, která jej trápila až do konce života. Jednak mohl hrát roli i fakt, že rychle rostoucí Řád se vzrůstajícími nároky na administrativu již nebyl schopen spravovat pouze jeden člověk. Podíl na Františkově rozhodnutí dále mohla mít i vznešená pohnutka zachovat ctnost pokory, která mu bránila zastávat roli představeného a určovat životy bratří. Pro poslední možnost se vyjadřuje Tomáš z Celana ve *Vita secunda*, rovněž však zmiňuje i Františkovu nemoc. Ctnostné pohnutí však nepovažuji za pravděpodobné, jelikož je to přece sám František, který ve svých spisech zdůrazňuje pojetí představeného jakožto služebníka. Ministr, ať už provinciální nebo generální, má být především služebníkem, jak vyplývá i z latinského významu slova „minister“. Srov. *Vita secunda*, s. 204.

kteře vznikly v následujících letech, při jejichž sepsání byl František nejvyšší autoritou.⁵⁴ Možná se vzdal většiny administrativních činností, kterým se doposud věnoval, zůstal však nesporným duchovním vůdcem, jehož slovo mělo i nadále zásadní význam a určovalo řádové poměry.

Petrovi Catanimu pravděpodobně byla poskytnuta větší nezávislost ve výkonu administrativy. Patrně se v tomto bodě setkáváme s postupným zakotvováním úřadu generálního ministra, který však dosáhne plné autonomie až po Františkově smrti. Do té doby lze považovat obě funkce generálního ministra i vikáře svatého Františka za zaměnitelné. Počínaje *Vita secunda* od Tomáše z Celana se mezi františkánskými autory prosadilo formální rozdělení obou úřadů, aby tak bylo rozlišeno období, kdy generální ministr vedl Řád pod dohledem Františka, tedy jako vikář, od období, kdy byl jeho úřad již plně autonomní. Takové rozdělení převzali i františkánští badatelé, aby tak jasně rozlišili Eliášovo funkční období v letech 1221–1227 od výkonu úřadu generálního ministra 1232–1239.⁵⁵ František totiž po smrti Petra Catanioho (10. března 1221) jmenoval vikářem Řádu bratra Eliáše. O důvodech, které jej k tomu vedly, nám bohužel žádný z pramenů nepředkládá informace, ale pravděpodobně sehrály roli stejné pohnutky, díky kterým byl Eliáš pověřen správou provincie *Terra Sancta*, tedy jeho vzdělání a organizační schopnosti.⁵⁶ O tom, že je rozlišení funkcí vikáře a generálního ministra pouze formální, svědčí i Františkův *List celému Řádu*, ve kterém Eliáše oslovuje jako generálního ministra, kterému navíc vyznává poslušnost.⁵⁷

Eliáš se svého úřadu chopil již na následné svatodušní kapitule téhož roku, kde působil jako mluvčí nemocného Františka a přijal významná rozhodnutí ohledně druhé misie na německé území, o jejímž vyslání se bratři na této kapitule dohodli. Od Jordána se dozvídáme, že když se kapitula chýlila ke svému konci, František si vzpomněl, že ještě nebyla založena německá provincie. Vinou nemoci však vše, co chtěl bratřím říci, sděloval prostřednictvím Eliáše, kterému seděl u nohou a kdykoliv chtěl něco oznámit, zatahal jej za kutnu. Eliáš tak bratřím sdělil Františkovo přání ustavit Řád v Německu a vyzval ty, kteří by se chtěli na výpravě podílet, k účasti. Mezi bratry rozhodnutými vydat se na cestu byl přítomen i náš kronikář Jordán, který však stále váhal. Během jeho otálení byl provinčním ministrem nové provincie jmenován César ze Špýru, který si přál, aby se Jordán misie zúčastnil. Odvedl jej tedy k Eliášovi, který učinil přítrž jeho rozpakům a poslal jej spolu

---

⁵⁴ *Testament*, s. 60.

⁵⁵ BARONE, G., *Da frate Elia agli Spirituali*, s. 29.

⁵⁶ Viz kapitulu „Angažmá ve Svaté zemi“, s. 16; 19–20; Viz stranu 26 této kapitoly.

⁵⁷ Svatý František z Assisi, „List celému Řádu“, J. B. Štivar (ed.), in: *FP I*, s. 104.

s ostatními do Německa. Vedle Jordána, Césara a ostatních bratří se na misi vypravil i hagiograf svatého Františka Tomáš z Celana.⁵⁸

Na základě rozšíření Řádu za Alpy a na Blízký východ vznikla potřeba dát písemnou podobu Františkovým zásadám, jelikož rostl počet bratří, kteří jej již neměli možnost osobně poznat. Na zmíněné svatodušní kapitule byl tedy přijat text tzv. *Nepotvrzené řehole*, která si své přízvisko získala v důsledku faktu, že ji papež Honorius III. nepotvrdil bulou. *Regula non bullata*, jak je tato řehole obecně nazývána, působí spíše dojmem „způsobu života“ než právního dokumentu.⁵⁹ Je pravděpodobné, že z tohoto důvodu byla považována za dočasné řešení, a proto se jí nedostalo papežského potvrzení.⁶⁰ O dva roky později totiž generální kapitula přijala další verzi řehole, kterou již Honorius III. schválil bulou *Solet annuere*.⁶¹ *Regula bullata* se oproti své předchůdkyni vyznačuje daleko větší konzistencí a obsahuje mnoho právních opatření, která odrážejí postupné vytváření hierarchické struktury Řádu. V jejím textu se setkáváme mimo jiné i s nařízeními ohledně volby generálního ministra a výkonu jeho úřadu.⁶² Lze se tak domnívat, že Eliášova funkce v souvislosti s vývojem řádové legislativy postupně získávala pevnější právní pozici, a tím i větší autonomii. Zároveň se v opatřeních týkajících se pořádání generálních kapitul a pověřování kazatelů odráží postupné vymezování sféry působnosti jeho úřadu.⁶³

Na základě nařízení o volbě generálního ministra si můžeme uvědomit odlišnost Eliášova postavení za Františkova života od generalátu v letech 1232–1239. Podle *Regula bullata* je volba generálního ministra svěřena provinčním ministrům a kustodům, kdežto František si své vikáře, Petra Cataniho a Eliáše, vybral sám. Jejich jmenování tedy záviselo pouze na jeho vůli, ale nikoli již na vůli ostatních bratří. Tuto skutečnost lze považovat za vhodný argument pro rozlišování Eliášova vikariátu a generalátu, jelikož v roce 1232 již byl generální kapitulou zvolen do funkce tak, jak to Řehole předepisuje.

Druhá velká misie, na kterou se bratří za Eliášova vikariátu vypravili, byla vyslána v roce 1224 do Anglie. Prvořadým pramenem pro tamější život minoritů je pro nás traktát

---

⁵⁸ Jordán z Giano, *Kronika*, s. 16–19.

⁵⁹ Svatý František z Assisi, *Nepotvrzená řehole*, s. 26–49.

⁶⁰ Pro tuto domněnku svědčí i sám svatý František ve svém *Listu ministrovi* napsaném před svatodušní kapitulou roku 1223, tedy před sepsáním potvrzené Řehole. Adresátem dopisu je nějaký provinciál, jehož totožnost nám není blíže známa. Důležité však je, že František vyjadřuje přání, aby byly sjednoceny a doplněny kapitoly *Nepotvrzené řehole*, které pojednávají o hříchu. Nakonec neznámého provinciála vybízí, aby se o úpravy spolu se svými bratry zasadil na následující svatodušní kapitule; Srov. František z Assisi, „List ministroví“, J. B. Štivar (ed.), in: *FP I*, s. 92–93.

⁶¹ Svatý František z Assisi, *Řehole*, s. 50.

⁶² Tamtéž, s. 55–56.

⁶³ Tamtéž, s. 55–56.

De adventu fratrum Minorum in Angliam od Tomáše z Ecclestonu. Zde se dočítáme, že František jmenoval provinčním ministrem anglické provincie bratra Agnella z Pisy, který se na cestu vypravil spolu s osmi dalšími bratry.⁶⁴ Ačkoli nám Tomáš nic neříká o Eliášově podílu na vyslání této misie, na základě předchozího příkladu se můžeme domnívat, že se angažoval i v tomto případě. Příchod bratří do Anglie znamenal výrazné oživení tamějšího náboženského života, a to i z toho důvodu, že se jich brzy po vstupu na ostrov ujal biskup v Lincolnu Robert Grosseteste, který podporoval zakládání minoritských konventů ve své diecézi, využíval pomoc Menších bratrů při reformě zdejšího náboženského života a zapříčinil se o vznik řádových studií v Oxfordu, která se později díky učenosti svých studentů a mistrů proslavila po celé Evropě. Angličtí minorité si postupem času vytvořili významnou pozici v rámci celého Řádu a požívali výrazného vlivu na jeho vedení.

Významným dokumentem svědčícím o Eliášově vykonávání úřadu generálního ministra je jeho dopis bratřím z konventu Svatého Bartoloměje u Valenciennes z roku 1225. Eliáš v dopise zdejší bratry vyzývá, aby se přestěhovali z původního místa, které bylo mimo město, a usadili se uvnitř hradeb, kde jim byl darován pozemek flanderskými hrabaty. Jakub z Guyse, v jehož *Annales Hanoniae* je Eliášův dopis vložen, nás informuje o okolnostech donace, která spadá do roku 1225. Hrabě Ferdinand a jeho žena Johana chtěli prostřednictvím daru vyjádřit vděk jednomu ze zdejších bratří, bývalému rytíři, který se zúčastnil čtvrté křížové výpravy v doprovodu hraběte Balduina IX., u jehož smrti roku 1205 asistoval. Účast při Balduinově úmrtí mu později umožnila odhalit podvodníka, který se za hraběte vydával a usiloval o převzetí moci v hrabství.

Součástí donace byl donjon, který Johana nechala zrestaurovat a rovněž k němu přilehlé pozemky pro výstavbu nového kostela a konventu. Bratří však dar opovrživě odmítli v čele s kvardiánem, který se prý nechal slyšet, že „toto místo není vhodné, leč pro milovníky tohoto světa. Jeho dispozice žádným způsobem neodpovídají ani rozjímání a zbožnosti, ani studiu, jež ze všeho nejvíce musíme zachovávat.“⁶⁵ Z Eliášova dopisu vyplývá, že se hraběnka ve své štedrosti nenechala jednoduše odmítnout a obrátila se na něj a na Honoria III., aby si vyžádala přijetí svého daru. Poté, co Eliáš vyzývá bratry k věrnému

---

⁶⁴ Tomáš z Ecclestonu, *De adventu fratrum Minorum in Angliam*, s. 5.

⁶⁵ Iacobus de Guisia, „*Annales historiae illustrium principum Hanoniae*“, E. Sackur (ed.), in: *MGH Scriptorum tomi XXX., pars I.*, Hannover, Hahn 1896, s. 293: „Ille locus non est aptus nisi amatoribus huius seculi; ad contemplacionem, devocionem aut ad studium, que maxime consequere debemus, nullo modo dispositus est.“

následování Řehole, se zmiňuje o papežských bulách, které jejich přesun potvrzují a vybízí je, aby se Honoriově nařízení podrobili a pokorně donaci přijali.⁶⁶

Uvážíme-li, že počátky františkánství byly spojeny s oslavováním absolutní chudoby, jeví se jednání bratrů od Svatého Bartoloměje jako pochopitelné. Lze si dobře představit, jak je Eliášova výzva k zachování Řehole musela pobouřit. Vždyť právě v Řeholi, kde se zakazuje vlastnictví budov a jakýchkoli míst, nacházeli vzor svého jednání.⁶⁷ Bratři se ostatně výzvám nepodvolili a dovnitř hradeb se přestěhovali teprve v roce 1242. Ti nejzatrvelejší odolávali až do roku 1250, a dokonce si vymohli, aby byla stržena zvonice kostela, kterou považovali za přílišný luxus.⁶⁸

Eliáš v dopise vůči bratrům vystupuje jako řádová autorita a ačkoli jeho výzva není zcela ve shodě s Řeholí, musíme brát v potaz, že přesunu komunity se již předtím dostalo papežského potvrzení. Nabízí se tedy otázka, která z autorit je vyšší: Řehole nebo papež? Zdá se, že se Eliáš v tomto případě přiklonil k druhé možnosti. Nesmíme však opomíjet další souvislosti jeho jednání. V této době se totiž setkáváme s obecným jevem stěhování františkánských komunit, které opouštějí své mimoměstské konventy, aby se usadily uvnitř městských hradeb.⁶⁹ Žebrota, význačný prvek života minoritů, a rovněž tak výzva k hlásání evangelia si vyžadovaly spojení s městským prostředím. Poustevnický ideál odloučenosti od světa, který rovněž nacházíme ve Františkově poselství, bylo možné snoubit s těmito potřebami snad na základě života jednotlivce, potíže však nastávaly v případě kolektivního soužití, spojeného navíc s nutností obstarávání almužen. Dále je důležité poznamenat, že se Eliáš v dopise omezuje pouze na vyjádření své vůle, bratry jenom vyzývá, nepřikazuje jim však již, aby se přestěhovali. Jeho jednání nelze jednoduše odsoudit jako zradu františkánských ideálů ve jménu „konventualismu“, který se začne prosazovat až v pozdějších letech. Postoj, který zaujal, spíše vyjadřuje pragmatické pojetí ideálu následování chudoby, spojeného s potřebou působení ve společnosti.⁷⁰

Vedle administrativních úkolů byl Eliáš v období svého vikariátu zaměstnán i péčí o nemocného Františka, kterého často doprovázel na rozličných cestách. O důvěrném vztahu mezi oběma bratry nám nejvíce informací předkládá Tomáš z Celana ve *Vita prima*. Snad i přátelství, které mezi nimi patrně bylo, Františka přimělo, aby Eliášovi svěřoval důležité úkoly. Z Tomášova líčení nadto vyplývá, že vikářovy názory měly na světce vliv a mnohdy

---

⁶⁶ Tamtéž, s. 295.

⁶⁷ Svatý František z Assisi, *Řehole*, s. 54.

⁶⁸ Iacobus de Guisia, *Annales historiae illustrium principum Hanoniae*, s. 295.

⁶⁹ Srov. BARONE, G., *Da Frate Elia agli Spirituali*, s. 76.

⁷⁰ Srov. Tamtéž, s. 41–42.

určovaly jeho jednání. Tak jednou, když František kázal v umbrijském městečku San Gemini, jakýsi muž jej požádal, aby pomohl jeho ženě, kterou prý „trápil zlý duch.“⁷¹ František se třemi svými společníky navštívil jejich dům a ženě od démona pomohl. V jeho očích však vymítání bylo tak snadné, až se obával, že to byl pouze klam a rychle z domu odešel, aby neupadl do samolibosti. Když se do městečka později vrátil v doprovodu bratra Eliáše, vyléčená žena se o jeho příchodu dozvěděla a chtěla mu vyjádřit svou vděčnost. František však setrval v báni ze samolibosti a odmítal s ní mluvit. Nakonec jej přiměl až Eliáš, aby se ženou pohovořil, když její vyléčení mnozí potvrdili.

O důvěrnosti, která oba muže spojovala, může svědčit i fakt, že Eliáš měl možnost spatřit stigmata na Františkově těle ještě za jeho života, což se poštěstilo pouze jemu a bratru Rufinovi. František rány totiž pečlivě skrýval i mezi nejbližšími druhy, a tak o nich téměř nikdo nevěděl až do jeho smrti.⁷² Po stigmatizaci se Františkův zdravotní stav výrazně zhoršil a k nemocem, které jej do té doby sužovaly, se přidaly další. Bratři jej napomínali, aby se svěřil péči lékařů, František to však odmítal, dokud ho konečně nepřemluvil Eliáš, aby alespoň začal užívat léky. Tomáš z Celana dále líčí, jak se Františkovi při pobytu v Sieně přitížilo natolik, až se zdálo, že brzy zemře. Jakmile se Eliáš o jeho stavu dozvěděl, rychle za ním přispěchal. Podle Tomáše se František jeho příchodem natolik zotavil, že mohli společně odejít do konventu Celle di Cortona. Zde se však Františkovi po nějaké době opět přitížilo a pravděpodobně v očekávání smrti požádal Eliáše, aby jej dal převézt do Assisi.⁷³

Cesta nemocného Františka ze Sieny do Assisi, na níž jej jeho vikář doprovázel, se odehrála v posledních šesti měsících světcova života. Z *Vita prima* a dalších zdrojů však vyplývá, že Eliáš mu nebyl nablízku pouze v posledních měsících či letech života, ale rovněž po celou dobu svého vikariátu. Patrně se občas musel vzdálit, jak vyplývá z vyprávění Tomáše z Celana, když nás informuje o tom, jak se Eliáš dozvěděl o zhoršení Františkova stavu v Sieně a „zdaleka k němu rychle spěchal.“⁷⁴ Z této formulace lze vyvozovat, že v rámci výkonu své funkce musel na nějaký čas odcestovat. Je možné, že tomu tak bylo kvůli vizitacím řádových komunit, jak je přikazuje Řehole.⁷⁵ Avšak jakmile to bylo nutné, snažil se být co nejrychleji opět po boku Františka. Skutečnost, že Eliáš plnil úkoly představeného Řádu a přitom ještě pečoval o nemocného světce, pravděpodobně přiměla

---

⁷¹ *Vita prima*, s. 111.

⁷² Tamtéž, s. 131.

⁷³ Tamtéž, s. 138.

⁷⁴ Tamtéž, s. 138.

⁷⁵ Svatý František z Assisi, *Řehole*, s. 56.

Tomáše z Celana, aby prohlásil, že František si Eliáše zvolil, „aby mu byl matkou, a zároveň ho ustanovil ostatním bratřím za otce.“⁷⁶

Vezmeme-li v potaz úbytek Františkových fyzických sil, zdá se logické, že vedení Řádu postupně přecházelo do rukou jeho vikáře. Z dopisu bratřím ve Valenciennes již vysvítá obraz Eliáše jednajícího samostatně. František není mezi výzvami, aby bratři pokorně přijali dar flanderských hrabat, vůbec zmíněn. Zároveň však oba muži museli být ve shodě ohledně vedení ostatních bratří, pokud trávili tolik času pospolu.

Význačným momentem, který stvrzuje důvěru Františka ve svého vikáře, je zvláštní požehnání, jež mu udělil v očekávání smrti. Umírající František požehnal Eliášovi a skrze něj i všem bratrům, neboť v jeho rukou se Řád rozrostl a jemu byla svěřena role nejvyššího představeného. Prostřednictvím Eliáše dále František odpustil přestupky všem bratřím a požádal je, aby jim jeho jménem všem požehnal. Za povšimnutí rovněž stojí, že následně po vyličení světcova požehnání ve *Vita prima* Tomáš z Celana Eliáše nenazývá již vikářem, nýbrž ministrem.⁷⁷ Tento terminologický posun by mohl být výrazem uznání jeho osoby jakožto nesporné řádové autority a znamením osamostatnění jeho funkce od Františkova vlivu.

Není jiného originálního svědectví, které by předkládalo tak pozitivní obraz bratra Eliáše a jeho vztahu s Františkem, jako *Vita prima* Tomáše z Celana. Podobné líčení přátelství mezi světcem a jeho vikářem nacházíme pouze v *Životě svatého Františka* od Juliána ze Špýru, který však svým obsahem na Tomášově první legendě v mnoha ohledech závisí.⁷⁸ *Vita prima* vznikla z pověření Řehoře IX. mezi lety 1228–1229, tedy v době, kdy již Eliáš nestál v čele Řádu a plně se věnoval výstavbě baziliky v Assisi. Nelze se tedy domnívat, že by mohl mít zásadnější vliv na sepisování legendy.

Pozitivní líčení jeho osoby však stojí v protikladu vůči pozdějším františkánským svědectvím, zejména vůči těm, které vznikly po roce 1239, kdy Řehoř IX. uvalil na Eliáše exkomunikaci. *Vita prima* tedy ještě nebyla stížena následnými událostmi, které by jinak zcela jistě negativně ovlivnily vyprávění o Eliášovi, zvláště pokud uvažíme, že se jedná o oficiální řádovou legendu.

Velice zajímavým případem je *Vita secunda*, kterou napsal rovněž Tomáš z Celana mezi lety 1244–1247. Tato druhá oficiální legenda svatého Františka vznikla na základě žádosti generálního ministra Crescencia z Jesi, aby byla původní legenda doplněna o

---

⁷⁶ *Vita prima*, s. 133.

⁷⁷ Tamtéž, s. 141.

⁷⁸ Julián ze Špýru, „Život svatého Františka“, J. B. Štivar (ed.), in: *FP II*, s. 288.

příběhy, které v ní scházely. Ačkoli se v tomto případě setkáváme se stejným autorem a se stejným tématem jako v případě *Vita prima*, výsledná podoba díla je velmi odlišná, a to i z hlediska našeho zájmu o bratra Eliáše.⁷⁹

Jeho jméno zde není ani jednou zmíněno a chybí i rozsáhlé pasáže svědčící o důvěrném vztahu, který jej s Františkem spojoval. Výrazné změny se dostalo i některým líčením. Tak například v popisu Františkovy smrti a žehnání bratřím Eliáš zcela chybí, ačkoli v rámci stejného vyprávění ve *Vita prima* plnil důležitou úlohu. Ve *Vita secunda* již světec neuděluje žádné zvláštní požehnání jednomu z bratří, nýbrž žehná všem dohromady, načež Tomáš následně dodává, aby si požehnání nikdo nepřisvojoval. Učinil tak navzdory vědomí, že ve stejném líčení ve *Vita prima* se zvláštní požehnání uděluje Eliášovi. Odlišný výklad události je patrný z posledních slov vyprávění: „Co bylo napsáno jinde a obsahuje něco zvláštního, je třeba vztahovat spíše na úřad.“⁸⁰ Tímto „jinde“ je míněna *Vita prima*. Eliášova osoba je tak v případě *Vita secunda* v líčení události zcela eliminována.

Existuje množství možných odpovědí na otázku, jak došlo k tomuto obratu. Každou z nich se budeme zabývat v dalších kapitolách. Prozatím se spokojme s vysvětlením, že největší podíl na přetvoření obrazu Eliáše ve *Vita secunda* měla exkomunikace uvalená na jeho osobu v roce 1239 a o šest let později opětovně potvrzená. Druhým významným faktorem bylo jeho působení v císařských službách. Řád, který se stával čím dál významnějším nástrojem papežské politiky, se musel nějak vypořádat s faktem, že jeho bývalý představený přestoupil v prudkém boji mezi císařem a papežem na císařskou stranu.

Tomáš z Celana ve *Vita secunda* využil jednu z možností, jak naložit s Eliášovým „neblahým“ odkazem: zredukoval nebo zcela vynechal události, v nichž Eliáš ještě ve *Vita prima* vystupoval, a v celém životopise se rozhodl ani jednou nezmnít jeho jméno. Za povšimnutí však stojí, že se při žádné příležitosti neuchýlil k očerňování jeho osoby. Tomášovým záměrem patrně bylo, aby nevyvolal žádnou kontroverzi a rozkol uvnitř Řádu. Snaha vyhnout se potenciálním sporům jej vedla k zamlčení Eliášova jména a k vynechání všech událostí, ve kterých se objevuje jako Františkův důvěrný a starostlivý společník.⁸¹

Jak již bylo zmíněno, ve *Vita prima* se dočítáme, že umírající František požádal Eliáše, aby nepřítomným bratřím sdělil světcovo požehnání a odpustil jim jeho jménem všechna provinění. Eliáš tak učinil prostřednictvím *Okružního listu o smrti svatého*

---

⁷⁹ Srov. *Nascita e eredita di S. Francesco*, Cortona 1982, s. 115–125.

⁸⁰ *Vita secunda*, s. 255.

⁸¹ Srov. BARONE, G., *Da frate Elia agli Spirituali*, s. 39.

Františka,⁸² ve kterém navíc veřejně ohlásil zázrak objevení Kristových ran na Františkově těle. Dopis je datován do října 1226 a pravděpodobně vznikl ihned po světcově smrti. Co se týče formální stránky, je v něm využit artificiální epistolární styl *cursus*, který se v první polovině 13. století těšil obecné oblibě. Na rozdíl od stylově prostého dopisu bratřím od Svatého Bartoloměje u Valenciennes se v tomto případě setkáváme s rozsáhlejším frázováním bohatým na biblické odkazy. Odlišnost mezi oběma dopisy přivedla F. Accroccu k domněnce, že *Okružní list o smrti svatého Františka* je ve skutečnosti apokryf, jehož autorem je G. Spoelberch. V jeho spise *Speculum vitae beati Francisci et sociorum eius* (1620) se totiž nachází nejstarší podoba dopisu.⁸³

Proti apokryfnímu původu však svědčí zjevná podobnost mezi listem a popisem okolností Františkovy smrti, jak je předkládá Tomáš z Celana. Autentičnost dopisu dále dotvrzuje Jordán z Giano, od něž se dozvídáme, že Eliáš rozeslal list útěchy bratřím celého Řádu, ve kterém oznamoval světcovo úmrtí, podal zprávu o zjevení stigmat na jeho těle a udělil bratřím požehnání a rozhřešení. Ve dvou bodech se však Jordánovo svědectví liší od obsahu dopisu. Eliáš prý dále v dopise ohlašoval posmrtné zázraky a vybídl ministry a kustody Řádu, aby se sešli na generální kapitule a zvolili nového generálního ministra.⁸⁴ V listu, který se nám dochoval, o tom však nenacházíme žádné zmínky. Jako pravděpodobná se tedy jeví hypotéza, že po dopise, v němž Eliáš oznamuje Františkovo úmrtí a objevení ran na jeho těle, následovaly ještě další listy, které již obsahovaly informace, o nichž se Jordán zmiňuje. Je možné, že při zpětné reflexi po několika desítkách let, spojil řadu Eliášových dopisů napsaných po Františkově smrti v jeden.⁸⁵

Z Eliášových slov je patrný pocit vlastní zodpovědnosti za následný vývoj událostí po Františkově smrti. S úmrtím zakladatele a nejvyšší autority Řádu spadlo na Eliáše množství povinností, jež nyní musel řešit zcela sám bez Františkovy pomoci. Jak tvrdě jej světcova smrt zasáhla, vyplývá z jeho slov: „Je-li to pro všechny nenávratná ztráta, zvláště hrozná je pro mne, kterého zanechal ve středu temnot, obklopeného přílišným množstvím úkolů a zdrceného nezměrnou bolestí.“⁸⁶ Truchlivý tón dopisu se po vyličení zázraku objevení stigmat na Františkově těle mísí s oslavou milosti, jež byla světcovi dána a na níž mají

---

⁸² „Lettera-enciclica di Frate Elia a tutte le province dell’Ordine sulla morte di San Francesco“, E. Mori (ed.), in: *Frate Elia da Cortona*, Cortona 1998, s. 83–85.

⁸³ BARONE, G., *Da frate Elia agli Spirituali*, s. 20.

⁸⁴ Jordán z Giano, *Kronika*, s. 31.

⁸⁵ BARONE, G., *Da Frate Elia agli Spirituali*, s. 44.

⁸⁶ „Lettera-enciclica di Frate Elia a tutte le province dell’Ordine sulla morte di San Francesco“, s. 83: „Se per tutti é una perdita incalcolabile, speciale pericolo é per me, che egli ha lasciato nel mezzo delle tenebre, circondato da troppe occupazioni e schiacciato da mali senza numero.“

účast i všichni bratří. Na závěr Eliáš bratry vybízí, aby se za Františka modlili, jak je žádal předtím, než zemřel.

Z Jordánovy zmínky o tom, že Eliáš bratry vyzval k účasti na generální kapitule za účelem volby nového generálního ministra, může vyplývat, že jeho pozice nebyla natolik pevná, aby se po smrti Františka mohl bez dalších náležitostí ujmout vedení Řádu. Je možné, že za jeho výzvou k uspořádání kapituly stála skutečnost, že jej František jmenoval svým vikářem, aniž by na tom měl někdo jiný podíl. Nový generální ministr již měl vzejít z vůle většiny provinciálních ministrů a kustodů. Další možnou pohnutkou, která Eliáše vedla k rozhodnutí zvolit nového generálního ministra, mohlo být následování františkánské zásady nesetrvávání na jednom místě a neustálého putování. V následující kapitole však uvidíme, že mu byl svěřen jiný významný úkol, jemuž se mohl věnovat pouze při setrvání v Assisi, tedy v centru řádové organizace.

5. Výstavba baziliky v Assisi a související okolnosti

V roce 1227 se konala generální kapitula, na níž provinciální ministři a kustodi, kterým podle Řehole náležela volba generálního ministra, zvolili Jana Parentiho.⁸⁷ Mezi badateli se stále vede živá diskuse o důvodech, které k tomuto rozhodnutí vedly, jelikož z hlediska předchozích událostí by se mohlo zdát, že bude úřad generálního ministra svěřen bratru Eliášovi. Domnívám se, že z nabízených vysvětlení můžeme vyloučit ta, která příčinu pro nás překvapivé volby hledají ve sporech uvnitř Řádu. Prameny, vinící Eliáše z pronásledování nejbližších Františkových druhů v této době, jsou pozdního data a jiná, současná svědectví pro rozkol mezi bratry nemáme. Nezvolení Eliáše nám nemusí připadat překvapivé, vezmeme-li v potaz, že se bratři shromáždění na kapitule mohli rozhodovat na základě františkánské zásady neustálého putování, která zabraňovala dlouholetému setrvání v úřadu. Ač je obtížné přesně určit Eliášovu pozici za Františkova života, viděli jsme, že existují důvody pro to, abychom jej označili jako generálního ministra. Pokud jeho funkci takto chápali i ostatní představení Řádu, zdá se jejich rozhodnutí z hlediska zmíněné zásady jako logické.

Dalším možným vysvětlením může být, že provinciálové a kustodi chtěli volbou Jana Parentiho vyjádřit svou nezávislou vůli, na níž neměl vliv fakt, že Eliáše do role představeného jmenoval sám zakladatel Řádu.⁸⁸ Navíc se jejich rozhodnutí mohlo zakládat na prosté tužbě zvolit někoho z vlastních řad. Od doby Eliášova provincialátu ve Svaté zemi se již mnoho věcí změnilo, a nadto tamější provincie měla mezi ostatními minoritskými provinciemi ojedinělou pozici, danou odlišnými podmínkami, které v ní panovaly. Jan Parenti, původem Říman a vzděláním právník, před nastoupením do nové funkce vykonával úřad španělského provinciálního ministra. Z hlediska ostatních provinciálů tedy mohl být tím generálním ministrem, který dokáže chápat specifika jejich úřadu a rozličné okolnosti života v provinciích.

Bylo by rovněž přehnané vnímat nezvolení Eliáše jako jeho neúspěch, ba dokonce jako porážku. Z pověření Řehoře IX., se totiž měl v následujících letech věnovat výstavbě monumentální baziliky svatého Františka v Assisi.⁸⁹ Pověření takovým úkolem Eliášovi zaručovalo významný vliv i v následujících letech. Ačkoli ještě nedošlo k Františkově

---

⁸⁷ Jordán, *Kronika*, s. 31.

⁸⁸ Srov. BARONE, G., *Da Frate Elia agli Spirituali*, s. 76.

⁸⁹ V roce 1898 byla při prozkoumání kapsle s Františkovými ostatky, uložené v hlavním oltáři baziliky superior, nalezena pečeť, kolem jejíhož obvodu je nápis „Signum administrationis Sancti Francisci“. Pečeť patrně nechal vyhotovit Eliáš a využíval ji jako kustod baziliky: Viz PULIGNANI, M., „Il Sigillo di Frate Elia“, in: *Frata Elia da Cortona. Un geniale figlio di San Francesco*, Cortona 2006, s. 6–7.

svatořečení, je patrné, že již byl za světce považován. Svědčí o tom mimo jiné bula Řehoře IX. *Recolentes qualiter* z 29. dubna 1228, v níž papež oznamuje záměr vystavět kostel, jenž bude uchovávat Františkovy ostatky. Řehoř nadto v bule vybízí věřící, aby na stavbu přispěli, za což jim přislubuje odpustky.⁹⁰

Bula *Recolentes qualiter* znamenala oficiální oznámení již započatého podniku. Již před jejím vydáním daroval Simone Puzarelli za účelem výstavby kostela pozemek zvaný „Collis inferni“, přičleněný k Assisi. Donaci přijal Eliáš z titulu papežova zástupce.⁹¹ Události nabraly rychlý spád poté, co byl Řehoř IX. v březnu 1228 vyhnán příznivci Fridricha II. z Říma a po zastávkách v Rieti a Spoletu se uchýlil do Assisi, kde zahájil proces Františkova svatořečení. 16. července se zde konalo velké shromáždění církevních prelátů a šlechticů, na kterém nechyběl dokonce ani bývalý jeruzalémský král Jan z Brienne.⁹² Kardinálská konzistoř rozhodla na základě přezkoumání hodnověrnosti rozličných svědectví o zapsání Františka na seznam svatých. Řehoř IX. kanonizaci slavnostně ohlásil již 19. července bulou *Mira circa nos*, ve které se mimo jiné odkazuje i na důvěru, jíž vůči němu František projevoval, když byl ještě ve funkci protektora Řádu jakožto kardinál Hugolin.⁹³

Doposud se nepodařilo objasnit, jakou úlohu Eliáš při výstavbě baziliky hrál. Z různých dokumentů vyplývá, že měl na starosti jak zajišťování finančních prostředků pro výstavbu, tak i organizaci prací včetně obstarávání materiálu a výzdoby interiéru. Od bratra Mariána z Florencie se dozvídáme, že Eliáš vystavěl kostel s přiléhajícím konventem v Assisi a později v rámci svého působení na císařském dvoře vybudoval na Sicílii několik pevností a hradů. Na základě jeho svědectví tvrdí A. Fortini, že Eliáš byl architektem baziliky.⁹⁴ Stejného názoru jsou i někteří další badatelé. Jiní autoři však volí opatrnější vyjádření a konstatují, že autorem návrhu nebyl jediný člověk, nýbrž kolektiv architektů. Za povšimnutí však stojí, že v roce 1245 daroval podesta města Cortony Eliášovi městský pozemek k výstavbě kostela a přiléhajícího konventu zasvěcených rovněž svatému Františkovi.⁹⁵ V tomto případě se Eliášovo autorství obecně přijímá.

---

⁹⁰ *Bullarium franciscanum*, G. G. Sbaraglia (ed.), Roma 1759 (dále citováno jako *Bullarium franciscanum*), tom. I, num. 21, s. 40.

⁹¹ BARONE, G., *Da Frate Elia agli Spirituali*, s. 37.

⁹² *Vita prima*, s. 153.

⁹³ *Bullarium franciscanum*, I, num. 25, s. 42.

⁹⁴ FORTINI, A., „Frate Elia da Assisi. Architetto della Basilica di San Francesco“, in: *Frate Elia da Cortona. Un geniale figlio di San Francesco*, Cortona 2006, s. 69; Pro Eliášovo autorství projektu baziliky se vyjadřuje i L. Iriarte: IRIARTE, L., *Historia Franciscana*, Valencia 1979, s. 203.

⁹⁵ „Procura al sindaco per sottocrivere l'atto di donazione“, E. Mori (ed.), in: *Frate Elia da Cortona*, Cortona 1998, s. 86–87.

Po Františkově kanonizaci se práce na stavbě ubíraly rychlým tempem. 28. října 1228 vydal Řehoř IX. bulu, v níž prohlašuje kostel za vlastnictví papežského stolce.⁹⁶ Ačkoli byla správa baziliky svěřena do rukou Menších bratří, jeví se tento krok jako logický, jelikož Řehole bratřím zakazuje vlastnění jakéhokoli domu.⁹⁷ V první polovině roku 1230 byla dokončena bazilika inferior a mohly sem být přeneseny Františkovy ostatky, které prozatím uchovával kostel svatého Jiří. Při té příležitosti papež bulou *Is, qui Ecclesiam* oznámil slavnostní přenesení ostatků a prohlásil nově vznikající kostel za „hlavu a matku“ Řádu menších bratří.⁹⁸ Následně 16. května přislíbil plnomocné odpustky všem, kdo se ceremonie zúčastní.⁹⁹

Při příležitosti slavnostního přenesení Františkových ostatků se v Assisi vzedmula vlna nepokojů, která korespondovala s bouřlivým průběhem generální kapituly, jíž Menší bratři konali ve stejné době rovněž v Assisi. Příčiny rozruchu jsou nejasné, avšak z papežské buly *Speravimus hactenus* (16. června 1230) vyplývá, že podíl na nich měli jak měšťané, tak pravděpodobně i někteří bratři. Řehoř IX. v bule zavrhuje jednání podesty, jeho úředníků a obecně assiského lidu kvůli tomu, že neumožnili bratřím a generálnímu ministrowi, kterým byla translace svěřena, přenést ostatky včas a projevit úctu svatému.¹⁰⁰ Důvodem narušení plynulého průběhu ceremonie jistě mohl být obrovský počet věřících, kteří se do Assisi při tak významné příležitosti dostavili. Pohnutkou k účasti jim kromě Františkovy obecně rozšířené pověsti byl i příslib plnomocných odpustků.

Je možné, že městské autority nezvládly udržet v poklidu přítomné masu věřících a došlo k několika incidentům. Vina však nespadá pouze na jejich stranu, jelikož tvrdá kárná opatření dopadla i na samotný Řád. Bratřím bylo zakázáno konat generální kapituly v konventu, na který společně s bazilikou papež uvalil interdikt. Více ohledně rekonstrukce událostí se však z buly *Speravimus hactenus* nedozvídáme.

Jisté světlo do průběhu událostí vnáší Tomáš z Ecclestonu. Nicméně jeho svědectví je poněkud zmatečné a obsahuje několik problematických momentů. Tomáš nás informuje, že Eliáš dal povolení k účasti na probíhající generální kapitule všem bratřím, kteří si přáli přijít. Skupina z nich zapříčinila narušení spořádaného průběhu kapituly tím, že se jej pokusila prosadit navzdory vůli provinciálů do úřadu generálního ministra. Jan Parenti, jemuž byl

---

⁹⁶ *Bullarium franciscanum*, I, num. 21, s. 40.

⁹⁷ Viz kapitola „Vikář svatého Františka“, s. 21–31.

⁹⁸ *Bullarium franciscanum*, I, num. 49, s. 60.

⁹⁹ Tamtéž, tom. I, num. 52, s. 64.

¹⁰⁰ Tamtéž, tom. I, num. 54, s. 66.

momentálně úřad svěřen, učinil rozruchu přítrž tím, že se „obnažil před celou kapitulou.“¹⁰¹ Bratři prý následně přestali dělat zmatek, ale i nadále odmítali poslouchat provinciální ministry.

Podle Tomáše z Ecclestonu se prý lid shromážděný v Assisi domníval, že spor na kapitule byl vyvolán tím, že se přenos Františkových ostatků uskutečnil tajně již tři dny před kapitulním shromážděním. Nedožíváme se však, jakou tato domněnka způsobila reakci, a nad to v bule *Speravimus hactenus* papež odsuzuje jednání assiských občanů za to, že neumožnili bratřím přenést ostatky včas. Tyto dvě informace jsou tedy ve zjevné kontradikci a jako nejpravděpodobnější se tedy jeví interpretace, že translace proběhla ve stanovené době, ale její poklidný průběh narušil exaltovaný dav.

Janu Parentimu se nakonec podařilo situaci mezi bratry uklidnit a aby potrestal viníky, rozeslal je do různých provincií, kde měli činit pokání. Z líčení Tomáše z Ecclestonu vyplývá, že hlavní vina spadala na Eliáše, který se prý po zmaření pokusu o zisk úřadu generálního ministra odebral do poustevny, kde se kál, a tak se opětovně usmířil s Řádem. Za povšimnutí však stojí, že Řehoř IX. v bule *Speravimus hactenus* Eliáše ani jednou nejmenuje a nečiní ani žádný náznak, že by mu patřila vina za bouřlivý vývoj událostí. Nadto není příliš pravděpodobné, že by se Eliáš uchýlil na nějakou dobu do poustevny, jelikož stále pokračovaly práce na výstavbě baziliky, jejichž řízení bylo v jeho rukou.

Tomáš z Ecclestonu při popisu událostí z roku 1230 připisuje Eliášovi dvojí provinění: způsobil rozruch na kapitule a nechal tajně přenést ostatky svatého Františka ještě před shromážděním bratří.¹⁰² Jan Parenti z pozice generálního ministra odvolal Eliášovo povolení, aby se kapituly zúčastnili všichni bratři, kteří si přáli přijít. Přihlédneme-li však k slavnostní příležitosti, během níž se shromáždění konalo, jeví se Eliášovo rozhodnutí jako pochopitelné. Do Assisi se za slavnostním přenesením ostatků zakladatele Řádu muselo sejít množství bratří i z nejbzdálenějších provincií, kteří by se jinak generální kapituly již nikdy nemuseli zúčastnit. Nadto nemáme zmínek o tom, že by na programu kapituly byla volba nového generálního ministra, která podle Řehole náleží pouze provinciálním ministrům a kustodům. Potíž tedy možná spočívala v tom, že Eliáš již neměl oprávnění podobná povolení vydávat. Jan Parenti, do jehož pravomoci spíše náležela, tak učinil jeho suverénnímu jednání přítrž.

---

¹⁰¹ Tomáš z Ecclestonu, *De adventu fratrum Minorum in Angliam*, s. 44: „Quod videns Generalis Frater Johannes coram tuto capitulo se nudavit.“

¹⁰² Tamtéž, s. 45.

Pokud se vyprávění Tomáše z Ecclestonu alespoň v některých ohledech vztahuje k reálnému průběhu událostí, zůstává otázkou, zda lze Eliáše vinit z pokusu o převrat na generální kapitule. Z Tomášova líčení spíše vyplývá, že za snahu o prosazení do úřadu generálního ministra nenesl ani tak zodpovědnost on jako spíše skupina nadšených bratří, kteří jej chtěli vidět v nejvyšší řádové funkci. Byli to právě ti bratři, kterým Jan Parenti znemožnil účast na generální kapitule tím, že zrušil Eliášovo povolení. Jejich jednání tedy nelze jednoznačně připisovat na vrub Eliášovi.

Co se týče tajného přenesení ostatků, zmínil jsem se již o tom, že papežská bula *Speravimus hactenus* viní lid shromážděný při translaci, že neumožnil plánovaný průběh ceremonie a zamezil bratřím v projevení úcty svatému. Není zde tedy žádné řeči o tom, že by přenos ostatků proběhl tajně ještě předtím, než se bratři shromáždili.

Ačkoli je podání průběhu generální kapituly roku 1230, které nám předkládá Tomáš z Ecclestonu v *De adventu fratrum minorum in Angliam*, v mnoha ohledech nejasné, je zřejmé, že nějaké rozepře a kontroverze mezi shromážděnými bratry vznikly. Z pověření kapituly byla do Říma vyslána delegace, jíž se zúčastnilo několik provinčních ministrů, a dokonce i generální ministr Jan Parenti. Jejich cílem bylo vyžádat si na papeži vysvětlení některých problematických otázek spjatých s dodržováním Řehole a závazností Františkova Testamentu.¹⁰³ Jednalo se tedy o záležitosti, které v následujících letech silně rozdělovaly Řád a podněcovaly vznik mnoha sporů mezi bratry.

Výslednou odpovědí na jejich žádost byla bula Řehoře IX. *Quo elongati* ze září 1230, jíž lze z hlediska původního františkánského ideálu považovat za zjevný ústupek ve prospěch praktického života neustále rostoucího Řádu. *Quo elongati* znamenala zmírnění příkazu absolutní chudoby. Řehoř IX. dovolil zavést funkci tzv. „duchovních přátel“, kteří byli zmocněni hospodařit jménem bratří s penězi. Bratřím bylo napříště rovněž umožněno přijímání peněžitých darů.¹⁰⁴

Dalším z problematických bodů, jež tato bula řešila, byla otázka závaznosti Testamentu. František na jeho řádcích bratry vybízí, aby doslovně a bez poznámek zachovávali jak Řeholi, tak i Testament, a nijak se nepokoušeli o jejich možné výklady.¹⁰⁵ Je však logické, že postupem času, jak se Řád vyvíjel, vznikaly další a další okolnosti, o nichž se Řehole a Testament buď nijak nevyslovovaly, nebo v nich obsažená ustanovení již zkrátka neodpovídala novým podmínkám. Problematika věrného zachovávání Františkova

---

¹⁰³ Tamtéž, s. 45.

¹⁰⁴ *Bullarium franciscanum*, I, num. 56, s. 68.

¹⁰⁵ *Testament*, s. 62.

odkazu jistě musela na kapitule budit svár. Řehoř IX. učinil rozhodnutí, které opět znamenalo ústupek ve prospěch praxe: František neměl právo označit text, o němž nerozhodovali i ostatní bratři, za závazný pro celý Řád. V obou případech se tedy jednalo o rozhodnutí, která vycházela vstříc umírněným bratřím, avšak vzbuzovala nevoli rigoristů.

Domnívám se, že problematické otázky, které řeší *Quo elongati*, mohly mít hlavní podíl na bouřlivém průběhu generální kapituly roku 1230. Z líčení Tomáše z Ecclestonu vyplývá, že na kapitule byl patrný nesouhlas mezi provinciálními ministry a ostatními bratry, avšak vinou pozdějších událostí, na nichž se zakládala tendence k obviňování bratra Eliáše ze všeho špatného, co se v Řádu událo, přisoudil anglický minorita hlavní podíl na nepokojích právě Františkovu bývalému vikáři. Mezi účastníky delegace vyslané do Říma byl kromě Jana Parentiho, Antonína Paduánského a dalších i Haymo z Favershamu, který působil na generální kapitule roku 1239 jako hlavní mluvčí Eliášových kritiků.¹⁰⁶ Je tedy pravděpodobné, že již v roce 1230 se projevoval konflikt mezi bratry v Itálii a provinčními ministry, kteří se v místě svého působení setkávali s odlišnými podmínkami, na něž bylo nutné nějak reagovat.

Ať byl Eliášův podíl na událostech jakýkoli, jisté je, že jej v roce 1232 na generální kapitule v Rieti bratři zvolili nástupcem Jana Parentiho, který byl uvolněn z úřadu. Tomáš z Ecclestonu vysvětluje Eliášovo zvolení přátelstvím, které jej spojovalo se svatým Františkem. Patrně musely hrát roli i další důvody, které nám bohužel nejsou známy, ale je více než pravděpodobné, že povědomí o úzkém vztahu mezi světcem a jeho vikářem muselo být mezi bratry široce rozšířeno díky vyprávění Tomáše z Celana ve *Vita prima*.

Jak vypráví Jordán z Giano, i po zvolení generálním ministrem se Eliáš nadále věnoval výstavbě baziliky.¹⁰⁷ V roli stavbyvedoucího se s ním setkáváme po celý generalát až do roku 1239, kdy byl sesazen. O získávání prostředků na výstavbu, na němž se zakládá jeden z bodů kritiky Eliášova vedení Řádu, se zmíním v následující kapitole. I navzdory nevoli bratří však dovedl v roce 1237 k dokončení horní chrám, tzv. *basilica superiore*, jehož zvonice nechal o dva roky později vybavit pěti zvony, z nichž jeden byl vyroben na náklady provinčních ministrů.¹⁰⁸ Ačkoli se na Eliáše svalila vlna kritiky, která vedla k jeho sesazení z úřadu generálního ministra, nacházíme jej i poté jako „pána a kustoda kostela svatého Františka“. V dokumentu z 26. května 1239, v němž takto sám sebe jmenuje, se řeší

---

¹⁰⁶ Tomáš z Ecclestonu, *De adventu fratrum Minorum in Angliam*, s. 45.

¹⁰⁷ Jordán z Giano, *Kronika*, s. 35;.

¹⁰⁸ Salimbene de Adam, *Cronica fratris Salimbene de Adam ordinis Minorum*, s. 107.

objednávka bloků kamene ze staré římské hradby na pokračující výstavbu baziliky.¹⁰⁹ Eliášovo angažmá v roli vedoucího stavebních prací končí prosincem téhož roku, kdy se uchýlil na císařský dvůr. Analýza důvodů, které jej k přestupu na Fridrichovu stranu vedly, bude předmětem následující kapitoly.

Výsledná monumentální podoba baziliky se setkala s četnou kritikou františkánských rigoristů a později i františkánů spirituálů. Je zjevné, že její výstavnost a velikost odporuje základním Františkovým zásadám chudoby a prostoty. Náhled ortodoxních minoritů přejali i někteří moderní badatelé, jako například J. Le Goff, který baziliku označil za „antifrantiškánskou“ a odsoudil ji jako znesvěcení Františkových ideálů.¹¹⁰ Jádrem kritiky samozřejmě spadlo na Eliáše jakožto hlavního strůjce výstavby. Domnívám se však, že na základě dokumentů, které se výstavby baziliky týkají, můžeme stavbu označit za zejména papežský podnik. V již zmiňované bule *Recolentes qualiter* z října 1228 je bazilika uznána za vlastnictví papežského stolce a z donace Simona Puzarelliho jasně vyplývá, že Eliáš darovaný pozemek na výstavbu kostela přijímá z titulu zástupce Řehoře IX.

Kostel a přiléhající klášter měl minoritům posloužit až druhotně, na prvním místě bylo vyjádření úcty svatému, která se kromě niterné zbožnosti věřících prezentovala i monumentální stavbou, která se dodnes setkává s obdivem návštěvníků jak z řad věřících, tak i nevěřících (fotografie č. 1). Rozsáhlé prostory baziliky měly umožnit přístup početným davům zbožných poutníků, kteří ctili a dodnes ctí odkaz svatého Františka.

---

¹⁰⁹ FORTINI, A., *Frate Elia da Assisi. Architetto della Basilica di San Francesco*, s. 73.

¹¹⁰ LE GOFF, J., *Svatý František z Assisi*, Praha 2004, s. 67.

6. Generální ministr

Roku 1232 se konala již zmíněná generální kapitula v Rieti, na níž došlo k uvolnění Jana Parentiho z úřadu generálního ministra. Žádné svědectví nás bohužel neinformuje o tom, jaké pohnutky vedly bratry shromážděné na kapitule nebo samotného Jana k odstoupení z funkce. Nabízí se dvě možná vysvětlení, pro něž však nenacházíme pramennou oporu. Buď se Jan Parenti vzdal úřadu z vlastní vůle, což by nebyl ojedinělý případ,¹¹¹ nebo o jeho sesazení rozhodli ostatní bratři. Jedním z důvodů, na němž by se jejich rozhodnutí mohlo zakládat, byla nezpůsobilost, či dokonce nevhodnost jeho způsobu vykonávání úřadu. V Řeholi se bratřím přikazuje, aby si zvolili nového generálního ministra, pokud shledají, že ten stávající „nevyhovuje ke službě a k společnému užitku bratří.“¹¹² Ohledně generalátu Jana Parentiho však nedisponujeme žádnými zmínkami, podle nichž by se ve výkonu úřadu projevil jako nezpůsobilý anebo se jakkoli prohřešil. Eliášův případ bude v tomto ohledu odlišný, ale nyní jsme teprve u počátků jeho generalátu: právě Eliáše si totiž bratři v Rieti zvolili jako nového generálního ministra.¹¹³

V době, o které hovořím, se již Menší bratři pevně usadili v zemích západní Evropy, kde si společně s dominikány získávali čím dál silnější pozici mezi tradičními a pevně zakořeněnými řády. Jejich expanze však pokračovala i nadále a do svých řad získávali vysoký počet nových členů, nyní i z prostředí vzdělaného kléru. Spolu s tím, jak se Evropou šířila pověst svatého Františka, se k minoritům obracely zraky příslušníků vyšších společenských vrstev.¹¹⁴ Menší bratři si tak postupně získávali významné místo ve společnosti a jejich působení nabývalo politický rozměr: Papežská kurie začala využívat jejich hlas pro šíření antiimperiální propagandy,¹¹⁵ což nemohlo zůstat bez odezvy císaře Fridricha II.

Jordán z Giano, Tomáš z Ecclestonu i Salimbene de Adam, autoři zásadních svědectví o Eliášově generalátu, se jednoznačně shodují v odsouzení jeho způsobu vedení. U každého z nich kritika nabývá odlišných aspektů, ale společným jádrem, kolem něhož se jejich výpovědi soustředí, je usvědčení Eliáše z autokratického a centralistického pojetí

---

¹¹¹ V roce 1223 požádal César ze Špýru Františka a Eliáše, aby byl uvolněn z úřadu provinciálního ministra saské provincie. Jeho žádosti bylo vyhověno na generální kapitule téhož roku: Viz Jordán z Giano, *Kronika*, s. 24.

¹¹² *Řehole*, s. 55.

¹¹³ Pohnutky, které bratry pravděpodobně vedly k Eliášově zvolení, jsem vylíčil v kapitole „Výstavba baziliky v Assisi a související okolnosti“, s. 36.

¹¹⁴ Srov. LE GOFF, J., *Svatý Ludvík*, Praha 2012, s. 54.

¹¹⁵ K agitaci Menších bratří v proticísařské kampani viz KYBAL, V., *Svatá Anežka Česká. Historický obraz ze 13. století*, Brno 2001, s. 113.

správy Řádu, které se v této době jevilo již jako zcela nevhodné. Minoritské provincie napříč Evropou se začínaly osamostatňovat a jejich rozmanitý život již nebylo možné spravovat bez přihlídnutí k odlišným okolnostem, kterým byly vystaveny.¹¹⁶ Jordánovo svědectví pokládám za nejucelenější a patrně veskrze nezaujaté. Ve své *Kronice* vyjmenovává jednotlivá Eliášova pochybení ve výkonu funkce a ačkoli je kritizuje, neuchyluje se k přímému odsouzení Eliášova charakteru ani k očerňování jeho osoby. Jinak je tomu u Tomáše z Ecclestonu a zcela odlišný případ představuje Salimbene de Adam, který Eliáše líčí jako mocichtivého, vyděračného a násilného hédonika. Vedle zaujatého postoje, který ve svých dílech Salimbene s Tomášem v některých případech zastávají, však nacházíme i stejné body v kritice jako u Jordána. V jednom ohledu se však Salimbenův odsudek Eliášova generalátu zcela vymyká oběma svědectvím, a to v pranýřování praxe hojného přijímání laiků do Řádu.

Eliášovo působení v úřadu generálního ministra od počátku znamenalo jistou míru politické angažovanosti, což se projevilo již v roce 1233, kdy úspěšně naplnil poslání arbitra smíru mezi dvěma znesvářenými městy, Spoletem a Cerretem.¹¹⁷

Ačkoli se od Salimbena de Adam dozvídáme, že v Assisi, kde se nacházela Eliášova kancelář, byly uloženy dopisy, jež jako generální ministr „dostával od vládců“, dochovalo se nám pouze několik málo listů, které vypovídají o jeho mezinárodním vlivu.¹¹⁸

Jedním z významných mužů této doby, který se na Eliáše obrátil, byl biskup z Lincolnu a význačný učenec Robert Grosseteste. Ve dvou dopisech, zaslaných v letech 1236 a 1237, žádá Eliáše jakožto generálního ministra Menších bratří o pomoc při řešení interních problémů své diecéze.¹¹⁹

Lincolnský biskup hodlal reformovat zdejší poměry, aby opět podnítil náboženský život, který se u duchovenstva omezoval pouze na udílení svátostí a v případě laiků na lhostejnou účast při liturgických obřadech. Pro své reformní úsilí však nenacházel oporu ve světském kléru, neschopném promlouvat k lidu. Pro podnícení zbožnosti ve společnosti bylo nutné povzbudit horlivou kazatelskou činnost, s níž do Anglie roku 1224 přišli Menší bratří.

¹¹⁶ Srov. BARONE, G., *Da frate Elia agli Spirituali*, s. 59.

¹¹⁷ MESSA, P., *Frata Elia da Assisi a Cortona*, s. 32.

¹¹⁸ Salimbene de Adam, *Chronica fratris Salimbene de Adam ordinis Minorum*, s. 39; Důležité svědectví o Eliášovi ve funkci generálního ministra přináší i svatá Klára v jednom z dopisů Anežce České. Anežka navzdory vůli Řehoře IX. usilovala o to, aby se v Praze stejně jako v San Damianu mohla dodržovat původní řehole klarisek, tzv. *formae vitae*, sepsané Františkem. Klára v dopise Anežce vyjadřuje podporu a nabádá ji, aby v otázce chudoby neposlouchala nikoho jiného kromě bratra Eliáše. Klářin důvěřivý postoj k Eliášovi však dokazuje, že jí nebyly známé jeho aktivity, zejména pokud jde o jeho postoj k bule *Quo elongati*: Viz BARTOLI, M., *Svatá Klára*, Praha 2004, s. 18–22.

¹¹⁹ BARONE, G., *Da frate Elia agli Spirituali*, s. 48.

Robert Grosseteste se tedy ihned chopil příležitosti a již téhož roku započal s výukou bratrů usazených v Oxfordu,¹²⁰ jejichž pomoc následně využíval v pastorační činnosti. Spolu s podporou řádových studií Grosseteste napomáhal zakládání minoritských konventů ve své diecézi, což však bylo trnem v oku představených ostatních klášterů, s nimiž vstoupil do několikaletého sporu.¹²¹

V prvním dopise z roku 1236 lincolnský biskup žádá Eliáše, aby intervenoval u minoritů v blízkosti papežské kurie a vyzval je k prošetření jeho záležitostí. O vlivné přítomnosti Menších bratří u papežského stolce svědčí role anglického bratra Arnulfa, který působil jako penitenciář Řehoře IX.¹²²

V listu, který následoval o rok později, Robert vysvětluje Eliášovi problémy své diecéze a prosí jej, aby u sebe mohl mít několik bratří při prosazování reformy.¹²³ Příchod minoritů do Anglie znamenal velkolepé oživení tamějšího náboženského života. Robert Grosseteste si entuziazmu Menších bratří velice vážil a podnikal jednotlivé reformní kroky ve spolupráci s nimi. Tento vztah byl vzájemně prospěšný, jelikož z oxfordských řádových studií, kde lincolnský biskup zhodnocoval své vzdělání při výuce bratří, následně vycházeli lektoři, kteří byli posíláni i do ostatních provincií napříč Evropou, aby vyučovali své bratry. Studia v Oxfordu si vedle těch pařížských postupně vydobývala obecně rozšířený věhlas, na jehož základě si představení Menších bratří v Anglii získávali čím dál významnější pozici uvnitř celého Řádu a jejich názor, jak ještě uvidíme, hrál často rozhodující roli při řešení rozličných řádových krizí.

O podporu řádových studií a o šíření vzdělanosti mezi bratry, a to nejenom v Anglii, nýbrž v obecném měřítku, se zasloužil i Eliáš z pozice generálního ministra. Vedle Salimbena de Adam, pro kterého znamenají Eliášova opatření na rozvoj učenosti napříč Řádem „to jediné dobré“,¹²⁴ co během svého generalátu vykonal, nepřímo svědčí o podpoře studií v průběhu jeho funkčního období i Tomáš z Ecclestonu. V *De adventu fratrum Minorum in Angliam* se dočítáme, jak Eliáš poslal bratry Filipa z Walesu a Adama z Yorku do Lyonu, kde měli působit jako lektoři v tamější řádové škole.¹²⁵ V Eliášových snahách o šíření vzdělanosti v Řádu spatřujeme návaznost na generalát Jana Parentiho, který rovněž vysílal učené bratry z provincií, kde jich byl přebytek, na místa, kde se naopak nenašel

---

¹²⁰ Tomáš z Ecclestonu, *De adventu fratrum Minorum in Angliam*, s. 37.

¹²¹ BARONE, G., *Da frate Elia agli Spirituali*, s. 47.

¹²² Tomáš z Ecclestonu, *De adventu fratrum Minorum in Angliam*, s. 30.

¹²³ BARONE, G., *Da frate Elia agli Spirituali*, s. 48.

¹²⁴ Salimbene de Adam, *Chronica fratris Salimbene de Adam ordinis Minorum*, s. 104.

¹²⁵ Tomáš z Ecclestonu, *De adventu fratrum Minorum in Angliam*, s. 38.

nikdo, kdo by mohl bratří vyučovat. Jan Parenti dokonce v roce 1228 uvolnil vzdělaného teologa bratra Šimona z úřadu provinciálního ministra Německa, aby jej následně ustanovil lektorem.¹²⁶ Od Jordána z Giano se dozvídáme, že Šimon pocházel z Anglie, z čehož lze vyvodit, že z řádových studií v Oxfordu vycházeli již čtyři roky po založení bratří způsobilí k vyučování. Jordán nás dále informuje i o dalším bratrovi, Šimonově krajanovi, který byl v Německu ustaven jako lektor.¹²⁷

Abychom porozuměli Salimbenově ocenění Eliášovy snahy o rozvoj řádových studií, poslouží, když se pozastavíme nad tím, co nám o sobě parmský kronikář ve svém díle říká. Salimbene de Adam pocházel z významné šlechtické rodiny, která měla blízko k nejvyšším společenským kruhům. Dosáhl vysokého vzdělání a po vstupu do Řádu menších bratří působil jako kazatel.¹²⁸ Jeho učenost a dobový kontext, v němž psal svoji kroniku, tedy konec 80. let 13. století, měly patrně výrazný vliv na to, jak posuzoval úsilí o podporu řádových studií, a zejména vzrůst počtu vzdělanců ve františkánských řadách, mezi nimiž měli hlavní zastoupení klerici. V době, kdy Salimbene psal svoje dílo, byl Řád menších bratří již plně klerikalizovaný a laiky přijímal pouze za předpokladu, že jejich vstup bude znamenat vzrůst společenské prestiže. Důstojnost klerika a učence tedy u Salimbena hrála významnou roli při posouzení Eliášova úsilí o podporu studia mezi bratry.

Na druhou stranu však Salimbenovo sebevědomí promlouvalo i v zarputilé kritice proti Eliášovu vedení. Jedním z nejvýraznějších provinění, kterého se Eliáš podle parmského kronikáře dopustil, bylo, že do Řádu přijímal vysoký počet laiků. Z pozice vzdělaného klerika Salimbene tuto praxi houževnatě pranýřuje, jelikož laiky pojímá jako „neužitečné“ pro společenské poslání Řádu, kterým je pro něj zejména kazatelská činnost a udílení svátostí. Ve svém odsudku však nepřihlíží k tomu, že v Řeholi se nečiní žádný rozdíl mezi kleriky i laiky.¹²⁹ Původní františkánský ideál se podstatně zakládal na překonání společenské hranice mezi duchovenstvem a laickou složkou společnosti. Mezi Menšími bratry si obě skupiny měly být rovnocenné co do postavení a rovnoprávné co do příležitostí. V tomto ohledu tedy Eliáš věrně následoval Františkův odkaz.

Zajímavou zmínku k této problematice nacházíme u Tomáše z Ecclestonu, který letmo poznamenává, že za provincialátu Jana z Kethene (1233–1239) Eliáš nařídil bratřím ve

---

¹²⁶ Jordán z Giano, *Kronika*, s. 32.

¹²⁷ Tamtéž, s. 33.

¹²⁸ Salimbene de Adam, *Chronica fratris Salimbene de Adam ordinis Minorum*, s. 178.

¹²⁹ V 7. kapitole se objevuje formulace, ze které vyplývá, že ministrem může být i laik: „Tito ministři pak, jsou-li kněžímí ...“ Svatý František z Assisi, *Řehole*, s. 54.

Skotsku a v Anglii, aby si své šaty prali sami.¹³⁰ Možné vysvětlení tohoto nařízení předkládá G. Barone. Podle ní chtěl Eliáš zabránit tomu, aby se mezi františkány rozšiřovala praxe využívání laických bratrů k nejprostším úkolům, jak se hojně dělo v ostatních velkých řádech.¹³¹ Přijmeme-li tuto hypotézu, pak se jedná o další opatření na podporu postavení laiků mezi Menšími bratry.

Salimbenovi je zejména trnem v oku, že Eliáš laiky dosazoval do úřadů, ačkoli v Řádu prý bylo mnoho daleko způsobilějších duchovních.¹³² Považuje tedy za správné, že došlo k omezení jejich počtu a bylo téměř zakázáno je přijímat, protože prý „necháпали čest, které se jim dostávalo, a protože Řád menších bratří tolik laiků nepotřebuje.“¹³³ Formulace Salimbenovy kritiky jasně svědčí o tom, jak si představoval vzorného minoritu. Jeho představa je však dalece vzdálená laickým počátkům kajícnického bratrstva kolem svatého Františka.

Proti Salimbenově odsouzení Eliáše za prosazování laiků do nejvyšších úřadů svědčí skutečnost, že minimálně šest řádových funkcí v době jeho generalátu drželi klerici: Jan z Pian del Carpine, provinciální ministr saské provincie v letech 1232–1239, který se později stal arcibiskupem v Baru; Richard z Ingworthu, řádový kněz a provinciál Irska v letech 1230–1239; Jan z Kethene, provinciální ministr Skotska (1233–1239);¹³⁴ dále Agnello z Pisy, působící jako první provinciál minoritů v Anglii od jejich příchodu v roce 1224 až do své smrti roku 1236, který se nejdříve vysvěcení zdráhal, avšak poté, co angličtí bratří požádali generální kapitulu, mu bylo nařízeno, aby se nechal vysvětit na kněze;¹³⁵ Albert z Pisy, Agnellův nástupce v letech 1236–1239 a řádový kněz; a nakonec Jordán z Giano, působící v úřadu durynského kustoda, který byl vysvěcen roku 1223 na kněze.¹³⁶

Zůstaňme ještě u Salimbena a věnujme se okolnostem jeho vstupu do Řádu. Eliáš byl v roce 1238 po bitvě u Cortenuova mezi císařskými vojsky a Lombardskou ligou z pověření Řehoře IX. vyslán na jednání s Fridrichem II. do Cremony. Po cestě se zastavil v Parmě, kde na přímluvu bratra Gerarda z Modeny přijal Salimbena de Adam do Řádu. Od Salimbena, který pravděpodobně získal nějaké informace o diplomatické misi svého představeného, se dozvídáme, že Eliáš byl tímto úkolem pověřen kvůli přátelství, jež jej spojovalo jak

---

¹³⁰ Tomáš z Ecclestonu, *De adventu fratrum Minorum in Angliam*, s. 33.

¹³¹ BARONE, G., *Da frate Elia agli Spirituali*, s. 51.

¹³² Salimbene de Adam, *Chronica fratris Salimbene de Adam ordinis Minorum*, s. 101.

¹³³ Tamtéž, s. 103: „[Laici] ... honorem impensum sibi minime cognoverunt, et quia ordo fratrum Minorum tantam laicorum multitudinem non requirit.“

¹³⁴ Srov. BROOKE, R., *Early franciscan government. Elias to Bonaventure*, s. 53.

¹³⁵ Tomáš z Ecclestonu, *De adventu fratrum Minorum in Angliam*, s. 53–54.

¹³⁶ Jordán z Giano, *Kronika*, s. 23.

s Řehořem IX., tak s Fridrichem II.¹³⁷ Jednání s císařem, které proběhlo v květnu téhož roku, však nedospělo k zdárnému řešení a Fridrich II. byl opětovně exkomunikován.

Salimbenovo určení vztahu mezi Eliášem a Fridrichem II. jako „přátelství“ je patrně nadnesené, avšak kontakt mezi oběma zmíněnými muži proběhl již v letech předcházejících setkání v Cremoně. Císař se na Eliáše obrátil ve dvou dopisech z května 1236. V prvním Eliáše informuje o plánované translaci ostatků svaté Alžběty Durynské, která žila v posledních letech svého života v úzkém spojení s Menšími bratry. Od Jordána z Giano se dokonce dozvídáme, že jejím duchovním rádcem byl laický bratr Rüdiger.¹³⁸ Fridrich se v dopise zmiňuje, že při příležitosti translace hodlá Alžbětě vyznat úctu a na její lebku vložit zlatou korunu.¹³⁹ Druhý dopis je celý chválou Alžbětina ctnostného života a obsahuje zmínky o jejích posmrtných zázracích. Fridrich zdůrazňuje příbuzenství, které jej se světicí spojovalo, a na závěr žádá Eliáše, aby se za něj spolu s ostatními bratry modlil.

Výjimečná úcta, kterou Alžběta vzdávala svatému Františkovi, možná dala Fridrichovi záminku, aby se na Eliáše obrátil. Je pravděpodobné, že za císařovými slovy byla spíše pragmatická úvaha prozíravého státníka než nutkání vyznat obdiv ke svatému životu Alžběty a Menších bratří. Příbuzenství mezi ním a světicí a rovněž role, kterou Fridrich plnil při slavnostní ceremonii přenosu jejích ostatků, jistě posloužily posílení legitimacy jeho vlády.¹⁴⁰ Nadto Řád menších bratří se významně podílel na šíření Řehořovy proticísařské kampaně, pro Fridricha bylo tedy výhodné oslovit Eliáše a prostřednictvím vyjádření úcty k Alžbětě prokázat svoji dokonalou ortodoxii a získat si jeho přízeň.¹⁴¹

Jádro veškeré kritiky Eliášova generalátu spočívá v autokratickém způsobu, jakým vedl Řád po celých sedm let. Podle Jordána z Giano v tomto ohledu navazoval na styl vedení svých předchůdců, svatého Františka i Jana Parentiho, avšak v Eliášově případě se samovládné pojetí vyznačovalo praxí, která nebyla ve shodě s vůlí ostatních bratrů, zvláště pak provinciálních ministrů.¹⁴² V době Eliášova generalátu, kdy si lokální otázky získávaly čím dál větší důležitost a postupně vynikaly rozdíly mezi jednotlivými provinciemi, se centralistický a autokratický způsob vedení musel jevit již jako zcela nevhodný. Angličtí bratři, tvořící nejučenější složku Řádu, a bratři v Německu, zabývající se otázkou průniku do

---

¹³⁷ Salimbene de Adam, *Chronica fratris Salimbene de Adam ordinis Minorum*, s. 96.

¹³⁸ Jordán z Giano, *Kronika*, s. 22.

¹³⁹ BARONE, G., *Da frate Elia agli Spirituali*, s. 48.

¹⁴⁰ ABULAFIA, D., *Frederick II.: a medieval emperor*, New York, Oxford 1988, s. 248.

¹⁴¹ BARONE, G., *Da frate Elia agli Spirituali*, s. 50.

¹⁴² Jordán z Giano, *Kronika*, s. 35.

středo-východní Evropy, řešili problémy dosti odlišné povahy než italsí františkáni, zmítaní konfliktem mezi Řehořem IX. a Fridrichem II.¹⁴³

Podle Jordána se Eliáš po zvolení generálním ministrem i nadále věnoval výstavbě baziliky v Assisi a za tímto účelem vybíral po všech provinciích finanční příspěvky. U Jordána má tento fakt povahu nezaujatého konstatování bez vylíčení dalších souvislostí. Naproti tomu od Salimbena se dozvídáme, že Eliáš činil na provinciální ministry neustálý nátlak, aby finančními příspěvky a jinými dary přispěli na výstavbu baziliky.¹⁴⁴ Ani jeden z autorů se však nepozastavuje nad tím, že kritiky byla hodna i samotná skutečnost, že Eliáš nakládal s penězi, ačkoli to Řehole striktně zakazuje.¹⁴⁵ Jistou obhajobu pro Eliášovo jednání skýtá výklad k Řeholi obsažený v bule *Quo elongati*, kde se bratřím povoluje zacházet s penězi prostřednictvím tzv. „duchovních přátel“.¹⁴⁶ Je možné, že si Eliáš přisvojoval pravomoc k tomuto jednání z titulu papežského zástupce ve věci výstavby baziliky. Skutečným příjemcem příspěvků tedy v jeho očích mohl být Řehoř IX. Avšak i z tohoto hlediska se jeho role jeví jako neslučitelná s františkánským ideálem chudoby, formulovaným svatým Františkem jak v Řeholi, tak i v Testamentu.¹⁴⁷

Výrazným projevem Eliášova autokratického vedení Řádu bylo, že za celých sedm let svého generalátu neuspořádal generální kapitulu.¹⁴⁸ Řehole sice ponechává na uvážení generálního ministra, v jakém termínu se shromáždění bratří má uskutečnit,¹⁴⁹ ale v době rostoucích odlišností napříč různými lokalitami, kde Menší bratři působili, nemohlo centralistické pojetí vedení nalézt pochopení. Provinciální ministři oprávněně pocíťovali potřebu, aby Eliáš bral v potaz jejich názor a respektoval odlišnou situaci, které byli ve svých provinciích vystaveni. Salimbene nadto kritizuje, že po celou dobu svého generalátu Eliáš nevydal žádné generální konstituce, které by zajišťovaly jednotné dodržování Řehole a usměrňovaly život bratří v různých zemích.¹⁵⁰ Tento fakt však byl již podmíněn tím, že nesvolával generální kapituly, na nichž by k vydávání podobných ustanovení mohlo dojít. Eliáš patrně pokračoval ve způsobu vedení Řádu, který se zakládal na vydávání jednotlivých

---

¹⁴³ Srov. BARONE, *Da frate Elia agli Spirituali*, s. 55.

¹⁴⁴ Salimbene de Adam, *Chronica fratris Salimbene de Adam ordinis Minorum*, s. 104.

¹⁴⁵ Svatý František z Assisi, *Řehole*, s. 53.

¹⁴⁶ *Bullarium franciscanum*, I, num. 56, s. 68.

¹⁴⁷ *Testament*, s. 61.; *Řehole*, s. 53; Blíže k tématu Eliášova vztahu k Testamentu: *Frater Elia e il Testamento di S. Francesco*, Cortona 1984.

¹⁴⁸ Jordán z Giano, *Kronika*, s. 35.

¹⁴⁹ Svatý František z Assisi, *Řehole*, s. 55.

¹⁵⁰ Salimbene de Adam, *Chronica fratris Salimbene ordinis Minorum*, s. 102.

direktiv,¹⁵¹ které však nemohly mít obecný dosah, jelikož otázky širšího významu buď neřešily, anebo nevznikly po poradě na generální kapitule, která by zajistila jejich obecnou závaznost.

Pro prosazování svého programu napříč celým Řádem Eliáš podle Jordána z Giano využíval vizitátory, jejichž primárním úkolem měl být dozor nad věrným dodržováním Řehole. V praxi vizitace probíhala tak, že generálním ministrem jmenovaný vizitátor přišel do určené provincie, kde při té příležitosti svolal kapitolu. V průběhu shromáždění pak bratřím oznamoval různá nařízení generálního ministra anebo papežská prohlášení, která se dotýkala řádového života, jako např. bula *Quo elongati*. Jeho dalším úkolem bylo navštívit jednotlivé konventy a prověřit, zda bratří v dané provincii dodržují jednotou observanci. Výsledek šetření byl na závěr vizitace oznamován generálnímu ministrovi.

Ačkoli se v Řeholi přikazuje, aby vizitace prováděli generální ministři osobně,¹⁵² již za generalátu Jana Parentiho se ujala praxe vysílání vizitátorů, jak svědčí Jordán z Giano i Tomáš z Ecclestonu.¹⁵³ Od Jordána se dozvídáme, že první vizitátor přišel do Německa v roce 1229. Do stejného období pravděpodobně spadají i první vizitace v Anglii. Důvod, proč generální ministři nenavštěvovali provincie osobně je nasnadě: expanze Řádu a s ní související rostoucí vzdálenost působišť bratří od administrativního centra v Assisi jim v tom zabraňovala.

Z doby generalátu Jana Parentiho nenacházíme v pramenech o vizitacích žádnou negativní zmínku. Situace se však radikálně změnila, pokud jde o vizitátory vysílané Eliášem. Tomáš z Ecclestonu vypráví, jak do Anglie přišel na inspekci německý bratr Wygerius, který od Eliáše dostal velmi přísné pokyny. Uvaloval prý klatbu na všechny bratry, kteří mu při šetření něco zamlčeli a během jeho vizitace podle Tomáše panovala mezi anglickými bratry atmosféra strachu a vzájemného udavačství. Rozruch vyvolaný jeho jednáním dosáhl takové míry, že na následné provinciální kapitule v Oxfordu se bratří jednohlasně shodli a podali k Řehoři IX. odvolání proti Eliášovi.¹⁵⁴

Podobný případ se odehrál i v saské provincii. I zde se bratři odvolali, avšak nejprve proti samotnému vizitátorovi. Nicméně Eliáš na jejich stížnost nijak nezareagoval, a tak se následně i oni obrátili na papeže.¹⁵⁵ Od Salimbena se dozvídáme, že vizitátoři v jednotlivých

---

¹⁵¹ Jako v případě dopisu bratřím od Svatého Bartoloměje u Valenciennes; Viz kapitolu „Vikář svatého Františka“, s. 24–26.

¹⁵² Svatý František z Assisi, *Řehole*, s. 56.

¹⁵³ Jordán z Giano, *Kronika*, s. 32; Tomáš z Ecclestonu, *De adventu fratrum Minorum in Angliam*, s. 29.

¹⁵⁴ Tomáš z Ecclestonu, *De adventu fratrum Minorum in Angliam*, s. 30.

¹⁵⁵ Jordán z Giano, *Kronika*, s. 35.

provinciích zasahovali do pravomocí provinčních ministrů, jejichž rozhodnutí často rušili a naopak vydávali jiná z pověření generálního ministra. Jejich dalším úkolem pravděpodobně byl i výběr příspěvků na výstavbu baziliky v Assisi.¹⁵⁶

Ze všech těchto důvodů proti Eliášově vedení rostl obecně rozšířený odpor, k němuž významně přispěly i neblaze proslulé vizitace. Z různých svědectví vyplývá, že právě jednání vizitátorů vedlo bratry k tomu, aby se konečně proti Eliášovi otevřeně postavili. Jordán z Giano popisuje, jak z Říše byla vyslána delegace bratří do Říma, aby Řehoře IX. informovala o Eliášově nevyhovujících praktikách a vysvětlila důvody odvolání proti jeho osobě. Nespokojenost byla natolik rozšířená, že s postupem německých bratří souhlasili i bratři z jiných provincií, a to zejména z Anglie. Papež nakonec sám rozhodl o svolání generální kapituly na jaro roku 1239, kde se měla celá věc vyřešit. Do té doby se bratři shromáždění v Římě měli odebrat do svých provincií a dohodnout se na společném postupu. Ze svědectví Tomáše z Ecclestonu vyplývá, že opozici proti Eliášovi zastřešoval anglický bratr Arnulf, penitenciář Řehoře IX.¹⁵⁷

Z každé provincie bylo následně vybráno dvacet zástupců, kteří se sešli v Římě ještě před zahájením generální kapituly, aby rozhodli o jednotlivých bodech řádové reformy, která nezahrnovala pouze vystoupení proti Eliášovi, ale rovněž i vydání nových konstitucí a razantní personální obměnu v úřadech provinciálních ministrů, kustodů a kvardiánů.¹⁵⁸ Z takto důrazného postupu se zdá, že Menší bratři vstupovali do nové éry, pro kterou byli staré pořádky a s nimi svázaní řádoví hodnostáři přítěží. Sílicí klerikální složka Řádu se patrně dožadovala čím dál významnějšího podílu na určování řádové politiky. Pro Řád, jehož vliv ve společnosti sílil, se přítomnost laiků v administrativní struktuře již jevila jako přežitek.¹⁵⁹

Prvním z laiků, který se stal obětí nové tendence a vedle toho i svých vlastních pochybení, byl Eliáš, o jehož sesazení bratři shromáždění na generální kapitule rozhodli. Mezi jeho odpůrci měli zastoupení zejména vzdělaní klerici jako Haymo z Favershamu, jemuž kapitula svěřila úřad provinciálního ministra Anglie, Mikuláš Rufus, mistr v Oxfordu,¹⁶⁰ a Alexandr z Hales a Jan z Rochelle, v této době mistři pařížské univerzity.¹⁶¹

---

¹⁵⁶ Salimbene de Adam, *Chronica fratris Salimbene ordinis Minorum*, s. 107.

¹⁵⁷ Tomáš z Ecclestonu, *De adventu fratrum Minorum in Angliam*, s. 47.

¹⁵⁸ Jordán z Giano, *Kronika*, s. 36.

¹⁵⁹ Srov. BARONE, G., *Da frate Elia agli Spirituali*, s. 52–57.

¹⁶⁰ Tomáš z Ecclestonu, *De adventu fratrum Minorum in Angliam*, s. 24.

¹⁶¹ Jordán z Giano, *Kronika*, s. 35.

Zvláštní je, že obvinění vznesená na kapitule proti Eliášovi, se v žádném ohledu netýkala jeho hojně kritizovaného způsobu vedení Řádu. Podle Tomáše z Ecclestonu při shromáždění bratří vystoupil Haymo z Favershamu s proslovem, ve kterém odsoudil Eliáše za to, že shromažďoval peníze.¹⁶² V tomto bodu žalobce patrně narážel na výběr příspěvků na výstavbu baziliky, jehož kritika se objevuje rovněž u Salimbena de Adam. Je pravděpodobné, že pro bratry žijící z almužen, mohlo být odevzdávání získaných peněz zásadní přítěží. Již jsem se zmínil, že výběr darů na baziliku byl jedním z úkolů Eliášových vizitátorů, kteří podle Salimbena působili spíše jako „výběrčí než napravovatelé“.¹⁶³

Dále Haymo obvinil Eliáše za to, že jezdil na koni, proti čemuž se Eliáš prý ohradil tím, že mu to bratři při nástupu do úřadu povolili kvůli jeho špatnému zdravotnímu stavu. Dokonce i Řehole, která bratřím jinak zakazuje jízdu na koni, uděluje výjimku v případě zjevné potřeby či nemoci.¹⁶⁴ Haymo však oponoval tím, že bratři sice povolili Eliášovi, aby užíval koně, avšak nikoli „ušlechtilého hřebce.“¹⁶⁵ O Eliášově zálibě v luxusu a pohodlí se vyjadřuje i Salimbene de Adam, který rovněž tvrdí, že jezdil na koni, a měl kolem sebe dokonce i družinu pážat. Nadto prý Eliáš využíval služeb svého osobního kuchaře a zřídka kdy jedl s ostatními bratry v konventu, nýbrž ve svém pokoji.¹⁶⁶

S uvedenými obviněními není snadné se vypořádat. Zvláště když mezi nimi nemají zastoupení záležitosti jako vizitace, absence generálních kapitul a samovládný způsob vedení. Na opodstatněnosti obou bodů žaloby ubírá skutečnost, že na rozdíl od Tomáše z Ecclestonu, který se o zmíněných událostech dozvěděl z druhé ruky,¹⁶⁷ musel být na kapitule přítomen Jordán z Giano jakožto durynský kustod. V jeho *Kronice* však nenacházíme žádné zmínky o obviněních vznesených vůči Eliášovi. Domnívám se, že tento argument je zásadní pro vyvrácení Tomášova a snad i Salimbenova svědectví, ačkoli parmský kronikář nelíčí Eliášovu zálibu v luxusu v souvislosti s jeho sesazením na generální kapitule. Nicméně se mi jeví celá situace jako daleko komplikovanější. V závislosti na františkánském ideálu chudoby a prostoty, na němž se zakládal konsenzus všech příslušníků Řádu, mohlo být jednodušší obvinít Eliáše z pronevření Františkovu odkazu, a ztvrdit tak

---

¹⁶² Tomáš z Ecclestonu, *De adventu fratrum Minorum in Angliam*, s. 45–47.

¹⁶³ Salimbene de Adam, *Chronica fratris Salimbene ordinis Minorum*, s. 107: „Verum Helyas potius mittebat visitatores, qui essent exactores, quam qui essent correctores.“

¹⁶⁴ Svatý František z Assisi, *Řehole*, s. 53; Z důvodu nemoci jezdil na koni i František, jak se můžeme dočíst ve *Vita prima*: „... stalo se, že blažený František se vydal na řečené místo jinou cestou; jel totiž na koni, protože byl slabý a nemocný.“ *Vita prima*, s. 108.

¹⁶⁵ Tomáš z Ecclestonu, *De adventu fratrum Minorum in Angliam*, s. 46.

¹⁶⁶ Salimbene de Adam, *Chronica fratris Salimbene ordinis Minorum*, s. 157.

¹⁶⁷ Blíže viz BROOKE, R., *Early Franciscan Government. Elias to Bonaventure*, s. 27–46.

jeho nevhodnost pro vedení Menších bratří a odsoudit jej jako příklad „špatného bratra“, ačkoli reálné důvody spočívaly spíše v jeho způsobu vedení.¹⁶⁸ Oporou v této hypotéze může být jak skutečnost, že Salimbene de Adam i Tomáš z Ecclestonu nebyli událostem přítomni, tak že svá svědectví napsali o několik desetiletí později, kdy skutečné důvody Eliášova sesazení jednak již ztratily váhu v očích většiny nových bratří, kteří jej ve funkci generálního ministra nezažili, jednak došlo k jejich zastření kvůli Eliášově loajalitě vůči Fridrichovi II., jež byla velice palčivým problémem.¹⁶⁹

Eliášovým nástupcem bratří zvolili kněze Alberta z Pisy, který, jak s potěšením zdůrazňuje Tomáš z Ecclestonu, jako první generální ministr odsloužil na závěr kapituly mši.¹⁷⁰ Do čela Řádu se po laických generalátech Jana Parentiho a Eliáše poprvé dostal klerik.

Obsah konstitucí, které z kapituly vzešly, se line ve znamení snahy o oslabení centralistické moci. Shromáždění bratří rozhodli o změně systému jmenování provinciálních ministrů: napříště již jejich volba neměla náležet generálnímu ministrovi, jak tomu bylo doposud, nýbrž jednotlivým provinciálním kapitulám.¹⁷¹ Důsledkem toho bylo dosaženo určité míry kýžené decentralizace. Další z ustanovení se týkalo instituce vizitátorů, jejichž jmenování měla nově provádět generální kapitula a nikoli již generální ministr.¹⁷² Rovněž v tomto případě se tedy jedná o změnu, která podkopávala možnost autoritářského způsobu vedení Řádu, jaké vykonával Eliáš. Jeho následovníci v úřadu generálního ministra již museli brát v potaz hlas provincií a přihlížet k jejich specifickým potřebám.

Samotný fakt, že Jordán z Giano popisuje okolnosti Eliášova sesazení jako řádovou reformu, naznačuje důležitou změnu v legislativě a administrativě Řádu.¹⁷³ Kromě toho, že se podařilo zamezit centralistickému pojetí vedení, došlo k nahrazení laického elementu Řádu elementem klerikálním. Rovnocennosti a rovnoprávnosti obou skupin patrně stála v cestě důstojnost duchovních, kteří se díky svému vzdělání považovali za kvalifikovanější a kompetentnější pro plnění administrativních úkolů. Postavení laiků se stávalo čím dál ohroženějším s tím, jak Řád pronikal do univerzitního prostředí a začal plnit důležitou

---

¹⁶⁸ V němž však, co se týče autokratického pojetí, navazoval na Františka i Jana Parentiho, jak dotvrzuje Jordán z Giano: Jordán z Giano, *Kronika*, s. 35.

¹⁶⁹ Zvláště když přihlédneme k tomu, že Fridrich Menší bratry, kteří šířili papežskou propagandu, podle Jordána pronásledoval: Jordán z Giano, *Kronika*, s. 38.

¹⁷⁰ Tomáš z Ecclestonu, *De adventu fratrum Minorum in Angliam*, s. 47.

¹⁷¹ BARONE, G., *Da frate Elia agli Spirituali*, s. 79.

¹⁷² Tomáš z Ecclestonu, *De adventu fratrum Minorum in Angliam*, s. 30.

¹⁷³ Jordán z Giano, *Kronika*, s. 36.

společenskou roli, která se opírala o sloužení mší, zpovědnictví a udílení svátostí. Novému poslání již mohli dostát pouze duchovní. Původní ideál rovnosti se jevil jako přežitý.

Navzdory skutečnosti, že příčinou Eliášova sesazení bylo mnoho závažných pochybení, bratři vůči němu nepřistoupili k žádnému disciplinárnímu opatření. I nadále setrval v úřadu „pána a kustoda kostela svatého Františka“ a věnoval se jeho výstavbě.¹⁷⁴ Zvrat poklidné situace však nastal, když se Eliáš v prosinci 1239 uchýlil na dvůr Fridricha II.

---

¹⁷⁴ FORTINI, A., *Frate Elia da Assisi. Architetto della Basilica di San Francesco*, s. 73.

7. Dvořan Fridricha II. a „ctihodný“ cortonský měšťan

Co se odehrálo kolem Eliáše v druhé polovině roku 1239, zůstává zahaleno tajemstvím. Jednalo se však o období, v němž se významně rozhodovalo o jeho dalších životních osudech, jelikož v prosinci téhož roku se uchýlil na dvůr úhlavního nepřítele Řehoře IX., císaře Fridricha II.¹⁷⁵ Pohnutky, které Eliáše dovedly do Pisy, kde Fridrich na konci roku přebýval, jsou předmětem neustálé diskuse. Svědectví, pojednávající o Eliášově přítomnosti po boku císaře, spíše sledují jeho jednání, než důvody, které jej k přestupu na protipapežskou stranu vedly. Jako pravděpodobné se jeví, že Fridrich hodlal obnovit jednání s Řehořem IX. a za tímto účelem vyzval Eliáše, aby opětovně plnil roli prostředníka jako při neúspěšném pokusu o dosažení smíru v Cremoně předchozího roku.¹⁷⁶ Jistou oporu nacházíme v dokumentu císařské kanceláře z července roku 1239, ve kterém Fridrich vyjadřuje znepokojení nad Eliášovým sesazením a obviňuje Řehoře IX., že na bývalého generálního ministra chtěl nastražit léčku a uvěznit jej, aby nemohl pokračovat v úsilí o vyjednání dohody. Motivací papežových úkladů podle Fridricha byla obava, aby Eliáš nevyzradil tajemství římské kurie.¹⁷⁷

Ačkoli se v císařsko-papežském boji obě znesvářené moci uchylovaly k oboustrannému očeřování, které mnohdy postrádalo reálných základů, Fridrichova obvinění nelze jednoduše odsoudit jako zaujatá, a tím pádem irelevantní pro zkoumání skutečného sledu událostí. Eliáš se v blízkosti papežské kurie pohyboval již přes deset let, a tak mohl být obeznámen s některými nekalými praktikami, které by v případě vyzrazení mohly Fridrichovi posloužit při šíření protipapežské propagandy. Přijmeme-li tento předpoklad, tak Řehoř skutečně mohl mít zájem na Eliášově zadržení.

Nepřímé potvrzení této hypotézy přináší anglický kronikář Matouš Pařížský, podle něhož Eliáš obvinil papeže z toho, že činil rozhodnutí bez porady s kardinály a vydával legátům nepopsané, ale potvrzené mandáty.¹⁷⁸ V době, o které hovoříme, bylo takové jednání mimořádně vážné. Matouš k Eliášově žalobě nezaujímá žádné stanovisko a neposuzuje její opodstatnění. Ačkoli bývalému generálnímu ministroví Menších bratří vytýká pýchu, s níž se vzepřel proti církvi, neobviňuje jej ze lži. Uvážíme-li, že se Eliáš

---

¹⁷⁵ Jediný, kdo nám poskytuje časové určení, je Richard ze San Germano (*Chronica*), který tvrdí, že se Eliáš k císaři připojil kolem Vánoc 1239: Viz BARONE, G., *Da frate Elia agli Spirituali*, s. 59.

¹⁷⁶ Srov. ODOARDI, G., *Un geniale figlio di San Francesco, Frate Elia di Assisi, nel settimo centenario della sua morte*, s. 129–130.

¹⁷⁷ BARONE, G., *Da frate Elia agli Spirituali*, s. 60.

¹⁷⁸ Matouš Pařížský, „Cronica Maiora“, F. Liebermann (ed.), in: *MGH SS XXVIII*, Hannover 1888, s. 182.

připojil k císařskému dvoru, kde nebylo nouze o invektivy proti papežské moci, jeví se jako pravděpodobné, že i on připojil svůj hlas k nepřítelům církve.

Ve světle vylíčených událostí se zdá logické, že se Eliáš uchýlil na císařský dvůr. Kde jinde mohl najít útočiště, pokud ze strany papeže čelil hrozbě uvěznění. Oporu nemohl najít ani mezi Menšími bratry, kteří před pár měsíci rozhodli o jeho sesazení a s jejichž nevolí se pravděpodobně musel dosud potýkat. Každopádně přítomnost na dvoře Fridricha II. Eliášovi vysloužila exkomunikaci. Z bývalého generálního ministra se tak stal exkomunikovaný dvořan exkomunikovaného císaře.

Fridrich patrně brzy získal k Eliášovi důvěru, jak dosvědčuje jeden z dokumentů papežské kurie z roku 1240, ve kterém Řehoř IX. odsuzuje pyšné chování vyobcovaného císaře, jenž se i nadále účastnil náboženských obřadů, maje po boku bývalého františkánského generála.¹⁷⁹ Salimbene de Adam Eliášovi připisuje roli Fridrichova věrného rádce, který jej doprovázel na cestách i na bojištích.¹⁸⁰ Spolu s ním prý na císařském dvoře byli i další Menší bratři, o nichž nám však parmský kronikář nic bližšího neříká.¹⁸¹ Patrně se jednalo o Eliášovy blízké druhy, kteří jej následovali i v exkomunikaci.

Eliášova neposlušnost vůči papeži a Řádu se podle Salimbena stala příčinou obecně rozšířeného posměchu vůči Menším bratřím. Když prý nějaký bratr potkal na cestách prostý lid, chlapci a děvčata začali posměšně povykovat: „Hle, bratr Eliáš, který se vydal špatnou cestou.“¹⁸² Parmský kronikář je jediným autorem, který se o této příhodě zmiňuje. Nicméně je možné, že se „kauza Eliáš“ dostala do obecného povědomí. Nepřímo o tom svědčí Tomáš z Ecclestonu, který se zmiňuje, jak pobouření bratrů zapříčiněné Eliášovými vizitátory, vzbudilo „podezření světských lidí.“¹⁸³

Podobně jako při svém angažmá ve Svaté zemi i na císařském dvoře dostal Eliáš brzy možnost ověřit své schopnosti a projevit loajalitu k císařskému dvoru. V roce 1243 se z Fridrichova pověření vydal na diplomatickou misi k řeckému císaři Janovi III. do Nikáje. Bohužel nemáme zprávy o tom, jaké bylo Eliášovo poslání, avšak od Matouše Pařížského se dozvídáme, že mezi oběma císaři probíhal v této době čilý kontakt a jejich vztahy byly natolik dobré, že Fridrich následujícího roku nabídl řeckému vládci ruku své dcery

---

¹⁷⁹ BARONE, G., *Da frate Elia agli Spirituali*, s. 62.

¹⁸⁰ V této době, v souvislosti s Eliášovou přítomností po boku Fridricha II., patrně vznikla pověst o tom, že se Eliáš věnoval alchymii. Lorenzo di Fonzo uvádí osm hermetických spisů, které nesou jeho jméno. Současní badatelé je však považují za apokryfní. Žádný z rukopisů nevznikl dříve než v 15. století: DI FONZO, L., „Elia d'Assisi“, E. Mori (ed.), in: *Fratre Elia da Cortona*, Cortona 1998, s. 66.

¹⁸¹ Salimbene de Adam, *Chronica fratris Salimbene ordinis Minorum*, s. 159–160.

¹⁸² Tamtéž, s. 160: „Hor atorno fratt Helya, ke pres' ha la mala via.“

¹⁸³ Tomáš z Ecclestonu, *De adventu fratrum Minorum in Angliam*, s. 30.

Konstancie.¹⁸⁴ To, co víme s jistotou, je, že Eliáš ze své diplomatické cesty přinesl do Itálie několik drahocenných relikvií. Jednu z nich, relikvii svatého Kříže, dopravil až do Cortony, která byla jeho preferovaným útočištěm po celou dobu působení na císařském dvoře.

V lednu 1245 daroval podesta Cortony z rozhodnutí městské rady Eliášovi pozemek uprostřed města na výstavbu nového kostela, zasvěceného svatému Františkovi. U zrodu ideje patrně stála relikvie, přinesená Eliášem z Byzance, pro jejíž uchování bylo nutné vystavět důstojný svatostánek. Na darovaném pozemku měl rovněž vzniknout konvent Menších bratří, o jejichž přítomnosti v Eliášově doprovodu svědčí kromě Salimbeni i darovací listina z ledna 1245. V dokumentu se dočítáme, že podesta daruje „ctihodnému otci a pánovi, bratru Eliášovi a jeho bratřím“ parcelu zvanou *Bagno della Regina* s přiléhajícími pozemky.¹⁸⁵

O následujících letech Eliášova života prameny téměř mlčí. Pravděpodobně se však usilovně věnoval výstavbě kostela a konventu (fotografie č. 2). Práce probíhaly podobnou rychlostí jako v případě baziliky v Assisi, jelikož již z května 1254 máme zmínku o zpřístupnění nového chrámu věřícím.¹⁸⁶ Ačkoli na výstavbě baziliky i cortonského kostela nese hlavní podíl týž autor, Eliáš, obě stavby jsou velice rozdílné. Stala-li se výsledná monumentální podoba baziliky v Assisi předmětem kritiky ze strany františkánských rigoristů, v případě prostého cortonského kostelíku tomu tak vůbec nebylo. Kostel svatého Františka v Cortoně se vyjma barokních úprav, které se však dotkly pouze interiéru, dodnes vyznačuje úplnou absencí zdobných prvků a jednoduchým jednodolním půdorysem. V lodi kostela dodnes návštěvníci mohou spatřit odhalený trémový krov, který se následně stal typickým prvkem pro františkánskou chrámovou architekturu v Umbrii (fotografie č. 3). Na rozdíl od baziliky v Assisi zde nacházíme jedinou zvonici, která je nadto velmi jednoduché konstrukce. Vzhled cortonského kostelíku může tedy být dalším argumentem pro to, že monumentální podoba baziliky v Assisi byla podmíněna zejména papežským zájmem.

Během výstavby Eliáš pobýval v minoritském konventu *delle Celle* poblíž Cortony, kde jej podle Salimbenova svědectví v roce 1247 navštívil bratr Gerard z Modeny. Gerardovým úkolem, jímž jej pověřil generální ministr Jan z Parmy, bylo přesvědčit Eliáše, aby se opět usmířil s Řádem. S tímto záměrem prý setrval v Cortoně po celý den, avšak

---

¹⁸⁴ Matouš Pařížský, *Cronica Maiora*, s. 236.

¹⁸⁵ „Procura al sindaco per sottocrivere l'atto di donazione“, E. Mori (ed.), in: *Frate Elia da Cortona*, Cortona 1998, s. 86: „Berardino da Porcio da Cortona, sindaco ... del Comune di Cortona ... doni, dia, conegni, ceda, e conceda a titolo di dono tra viventi al venerabile padre e signore frate Elia e ai suoi frati ... il luogo chiamato Bagno della Regina con il terreno circostante.“

¹⁸⁶ MANCINI, G., *Cortona nel Medioevo*, Cortona 1992, s. 53.

bezúspěšně. Eliáš odmítal návrat do Řádu, jelikož se podle Salimbena obával provinčních ministrů a kardinála-protektora, kteří by na něj mohli uvalit trest za neposlušnost vůči Řádu i papežské kurii.¹⁸⁷ O tom, že se Eliáš skutečně ze strachu zdráhal přijít ke generálnímu ministrovi a podrobit se jeho vůli, svědčí i zápis o absoluci, o kterou sám požádal pár dní před svou smrtí v dubnu 1253. Podle svědeckých výpovědí obsažených v dokumentu se Eliáš nechal slyšet, že by se dobrovolně dostavil k papeži a požádal o rozhřešení, kdyby se neobával, že bude uvězněn.¹⁸⁸

19. dubna 1253 arcikněz Bencio, tehdy nejvyšší duchovní autorita v Cortoně,¹⁸⁹ udělil Eliášovi rozhřešení, které jej opět usmířilo s Řádem i s církví. Podle kanonického práva mohl tento akt vykonat pouze papež, výjimku však tvořila situace, pokud byl žadatel smrtelně nemocný. Takový příklad představuje i bratr Eliáš. Arcikněz Bencio si dokonce před udělením absoluce vyžádal lékařské potvrzení, dokazující, že se jedná patrně o poslední možnost.¹⁹⁰ Rozhřešení dané Eliášovi bylo následně podrobena šetření, které provedl z pověření Inocence IV. bratr Valasco, aby posoudil regulérnost celého obřadu. Z Valascova výsledného zápisu se dozvídáme, že Eliáše exkomunikoval po Řehoři IX. i Inocenc IV., a to z důvodů, ke kterým se Eliáš podle vyjádření svědků sám přiznal: tj., „že se přidal k Fridrichovi a nedbal poslušnosti vůči Řádu.“¹⁹¹

Následující den po usmíření Eliáš obdržel eucharistii, avšak posledního pomazání se mu již nedostalo, jelikož oleje, svěcené za tímto účelem biskupem v Arezzu, nedorazily do Cortony včas.¹⁹² Bratr Eliáš zemřel 22. dubna 1253 usmířen s Řádem i s církví. Poslední chvíle svého života strávil v konventu, s jehož výstavbou před osmi lety započal. Místem jeho posledního odpočinku je sakristie kostela svatého Františka v Cortoně, kde jej dodnes připomíná pamětní deska (fotografie č. 4–5).

---

¹⁸⁷ Salimbene de Adam, *Chronica fratris Salimbene ordinis Minorum*, s. 162.

¹⁸⁸ „Processo verbale della assoluzione data a frate Elia“, E. Mori (ed.), in: *Frate Elia da Cortona*, Cortona 1998, s. 94–103.

¹⁸⁹ Cortona se stala biskupským sídlem až v roce 1325. Do té doby podléhala diecézní správě biskupa z Arezza: Blíže viz MICHELLI, C., *Il volto di Frate Elia nel corso dei secoli*, s. 13.

¹⁹⁰ *Processo verbale della assoluzione data a frate Elia*, s. 94.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 97: „[Elia] ... aveva anche dichiarato la sua colpa alla presenza di Bono parroco di Cegliolo, cioè che aveva aderito a Federico e si era posto fuori dall'obbedienza dell'Ordine.“

¹⁹² Tamtéž, s. 94.

8. Závěr

Kvůli mnoha temným místům, která neumožňují s plným přesvědčením o fakticitě vylíčit některé z momentů života bratra Eliáše z Cortony, bude každý pokus o vytvoření jeho biografického profilu do jisté míry interpretativní. Stejně tak jako u mnoha jiných historických témat, patrně i v tomto případě badatelé nikdy nedojdou jasného poznání. Někdo tuto skutečnost může vnímat s nelibostí, avšak osobně se domnívám, že právě v nejasnosti a v neustálé a nikdy nekončící snaze o pochopení spočívá působivost takových historiografických problémů, jaký představuje i život bratra Eliáše.

Snad prvním momentem, který badatele na osobě Eliáše z Cortony zaujme, jsou rozpory a kontrasty mezi svědectvími, jež se o něm zmiňují. Okamžitě se nabízí otázka, jak se mohlo stát, že Františkův věrný druh se pár desítek let po světcově smrti stal symbolem zrádce františkánského způsobu života i samotného Řádu menších bratří. Mnohému badateli pak může přijít na mysl biblická analogie vztahu Ježíše Krista a Jidáše Iškariotského, avšak z tohoto hlediska úděl bratra Eliáše nelze pozorovat.

Viděli jsme, že situace byla daleko komplikovanější a působily v ní okolnosti, které jednoznačně zabraňují tomu, abychom Eliáše odsoudili jako zrádce. V případě posouzení jeho generalátu, kde se patrně spolu s následnou exkomunikací nachází zřídlo záporného líčení jeho osobnosti, je badatelům velice na škodu, že nedisponují žádným z ustanovení, které vizitátoři z Eliášova pověření na provinčních kapitulách vydávali. Jejich obsah by nám pravděpodobně umožnil daleko lépe pochopit, jaká byla jeho politika a do jaké míry se shodovala s dosavadním i následným vývojem Řádu.

Z dostupných svědectví vyplývá, že za odporem vůči jeho vedení stála klerikální složka Menších bratří, která se čím dál více domáhala podílu na správě. Oporu v této úvaze skýtají pozdější omezení týkající se přijímání laiků do Řádu. Ideál svatého Františka o rovnosti obou skupin vzal patrně za své, jakmile po jeho kanonizaci začali do františkánských řad hojně vstupovat duchovní a Menší bratří začali hrát důležitou roli v politických otázkách své doby. Mimořádnost františkánského poslání tak byla postupně znormalizována a jeho výjimečnost spočívala již pouze ve Františkových spisech, dokud se jej opět nepokusili vzkřísit spirituálové na konci 13. století.

Otázkou, jejíž řešení jsem se pokusil předložit, je, zda Eliáš během svého generalátu usiloval o striktní následování Františkova odkazu. Viděli jsme, že nelze odpovědět ani jednoznačně kladně, ani vyloženě záporně. Eliáš se patrně snažil o zachování laického elementu, který byl v Řádu od počátku přítomen. Zároveň je však nutné si uvědomit, že

z podpory laiků plynul i jeho vlastní prospěch, jelikož mezi ně sám patřil. Laická přítomnost v Řádu podmiňovala Eliášovo další setrvání v úřadu. Kámen úrazu však spočíval ve střetu s provinciálními ministry, mezi nimiž měli převážně zastoupení klerici. S postupným ustavováním jednotlivých provincií a upevňováním jejich správy se názor provinciálů stával důležitějším. Možným řešením mohlo být úsilí o dosažení konsenzu. O to se však Eliáš nepokusil, jak svědčí mimo jiné i role vizitátorů během jeho generalátu.

Další spornou otázkou Eliášova vedení je postoj k ideálu chudoby, který se v jeho případech rozhodně nedá označit za františkánský. Výdaje spojené s bazilikou zatěžovaly celý Řád a je možné, že právě výběr příspěvků napříč všemi provinciemi stál u pozdějšího negativního vnímání monumentální hrobky svatého Františka. Samotný fakt, že Eliáš při správě financí jednal ve shodě s výkladem k Řeholi obsaženým v bule *Quo elongati*, na jeho obhajobu nestačí. Bula totiž zapříčinila spor mezi bratry, který trval ještě několik desítek let po jejím vydání. Jeví se tedy jako pochopitelné, že byl Eliáš částí bratří obviněn ze shromažďování peněz, ačkoli se domnívám, že to nebyl nejpálčivější problém jeho generalátu. Výstavba baziliky představuje velice zajímavé téma, kterému se bohužel mezi badateli nedostává patřičného zájmu. Eliášův podíl na průběhu prací a rovněž i postoj Řehoře IX. by stál za samostatné zpracování. Ve své práci jsem se snažil alespoň dokázat, že výslednou monumentální a „antifrantiškánskou“ podobu baziliky nelze jednoduše připsat na vrub Eliášovi.

Dalším z mých záměrů bylo ukázat, že každé svědectví o Františkově vikárii je nutné zasadit do kontextu vývoje celého Řádu. Význačným příkladem jsou z tohoto hlediska obě dvě legendy Tomáše z Celana, *Vita prima* a *Vita secunda*. Příznivé líčení Eliáše ve *Vita prima* se zřejmě zakládá na pravdě. Ačkoli Tomáš ve *Vita secunda* zcela eliminoval Eliášovu roli i jméno, neuchýlil se k očeřování tehdy již exkomunikovaného bývalého generálního ministra a v pasážích, ve kterých nebylo možné dosáhnout toho, aby jeho osobnost nebyla přítomna ani v myslí čtenáře, se přiklonil pouze k výkladovým únikům. Vhodný příklad v tomto ohledu představuje Tomášovo vyličení Františkova požehnání. Ve *Vita prima* je výlučným příjemcem Eliáš.¹⁹³ Naproti tomu ve *Vita secunda* požehnání patří všem bratřím a Tomáš dodává, že si jej nikdo nemá přisvojovat.¹⁹⁴ Z textu jednoznačně vyplývá, že odlišnost líčení byla Tomášovým záměrem, zároveň se však snažil, aby se vyhnul zjevné kontradikci, jelikož mezi bratry, kterým František žehná, je přítomen blíže neidentifikovaný vikář. Porozumět proměně nejenom Tomášova narativu bylo dalším z cílů mé práce.

---

¹⁹³ *Vita prima*, s. 141.

¹⁹⁴ *Vita secunda*, s. 255.

Podobný případ představují i traktáty Tomáše z Ecclestonu a Salimbeny de Adam. V jejich případě jsem se rovněž snažil o vysvětlení postoje, který vůči Eliášovi ve svých líčeních zastávají.

Otázka františkánských pramenů představuje problém *par excellence*. Badatelům zabývajícím se prvním stoletím Řádu by bylo ohromně k užítku, kdyby se objevila práce mapující komplexní vývoj františkánské písemné tradice a jejích proměn. Dokud však nevznikne obecná shoda ohledně datace jednotlivých svědectví, nebude možné k takovému úkolu přistoupit. Podnětem k prozkoumání proměn narativu františkánských pramenů by mohla být samotná skutečnost, že je velice dobře možné prohlásit, že každá legenda svatého Františka představuje vždy Františka poněkud odlišného. Tento problém vyniká zvláště z hlediska delšího časového horizontu, avšak Řád menších bratří se v prvním století své existence vyvíjel natolik dynamicky, že lze pozorovat rozdíly již v rámci dvou desetiletí.

Podobně by úsilí o prozkoumání proměn narativu přispělo i k hlubšímu pochopení „eliášovské otázky“, která je zásadní pro porozumění vývoji celého Řádu v prvních desetiletích jeho existence. Bohužel však již přes sto let nevyšla o Eliášovi z Cortony žádná odborná monografie. Dodnes poslední pokus představuje *Frère Élie de Cortone: étude biographique*¹⁹⁵ z roku 1901 od francouzského historika Eduarda Lemppa, jehož bádání je však již v mnohém překonané.

---

¹⁹⁵ LEMPP, E., *Frère Élie de Cortone: étude biographique*, Paris 1901.

9. Seznam pramenů a literatury

a) Prameny

Actus beati Francisci et sociorum eius, P. Sabatier (ed.), Paris: Libraire Fischbacher, 1902, s. 1–192.

Bullarium Franciscanum Romanorum Pontificum constitutiones, epistolas, ac diplomata continens tribus Ordinibus Minorum, Clarissarum et Poenitentium a Seraphico Patriarcha Sancto Francisco institutus concessa, G. G. Sbaraglia (ed.), tom. I., Roma 1759.

Iacobus de Guisia, „Annales historiae illustrium principum Hanoniae“, E. Sackur (ed.), in: *MGH Scriptorum tomus XXX., pars I.*, Hannover, Hahn 1896, s. 44–344.

Jakub z Vitry, „Historia Occidentalis“, C. V. Pospíšil (ed.), in: *FP I*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2001, s. 901–904. ISBN 80-7266-073-X.

Jordán z Giano, „Kronika“, C. V. Pospíšil (ed.), in: *FP II*, Bratislava: Serafín, 1994, 7–40.

Julián ze Špýru, „Život svatého Františka“, J. B. Štivar (ed.), in: *FP II*, Velehrad: Ottobre 12, 2003, s. 288–333.

„Lettera-enciclica di Frate Elia a tutte le province dell’Ordine sulla morte di San Francesco“, E. Mori (ed.), in: *Frate Elia da Cortona*, Cortona: Calosci, 1998, s. 83–87.

Matouš Pařížský, „Cronica Maiora“, F. Liebermann (ed.), in: *MGH SS XXVIII*, Hannover 1888, s. 107–389.

„Processo verbale della assoluzione data a frate Elia“, E. Mori (ed.), in: *Frate Elia da Cortona*, Cortona: Calosci, 1998, s. 94–103.

„Procura al sindaco per sottocrivere l’atto di donazione“, E. Mori (ed.), in: *Frate Elia da Cortona*, Cortona: Calosci, 1998, s. 86–87.

Salimbene de Adam, „Cronica fratris Salimbene de Adam ordinis Minorum“, O. HOLDER-EGGER (ed.), in: *MGH SS XXXII*, Hannover, Leipzig 1905–1913.

Svatý Bonaventura, „Legenda Maior“, C. V. Pospíšil (ed.), in: *FP I*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2001, 359–461.

Svatý František z Assisi, „List celému Řádu“, J. B. Štivar (ed.), in: *FP I*, Velehrad: Ottobre 12, 2001, s. 103–109.

- Svatý František z Assisi, „List ministroví“, J. B. Štivar (ed.), in: *FP I*, Velehrad: Ottobre 12, 2001, s. 91–94.
- Svatý František z Assisi, „Napomenutí“, J. B. Štivar (ed.), in: *FP I*, Velehrad: Ottobre 12, 2001, s. 66–77.
- Svatý František z Assisi, „Nepotvrzená řehole“, J. B. Štivar (ed.), in: *FP I*, Velehrad: Ottobre 12, 2001, 26–50.
- Svatý František z Assisi, „Řehole“, J. B. Štivar (ed.), in *FP I*, Velehrad: Ottobre 12, 2001, s. 50–58.
- Svatý František z Assisi, „Závěť svatého Františka“, J. B. Štivar (ed.), in: *FP I*, Velehrad: Ottobre 12, 2001, s. 59–62.
- Tomáš z Celana, „První životopis svatého Františka“, J. B. Štivar (ed.), in: *FP II*, Velehrad: Ottobre 12, 2003, s. 51–166.
- Tomáš z Celana, „Druhý životopis svatého Františka“, J. B. Štivar (ed.), in: *FP III*, Uherské Hradiště: Ottobre 12, 2008, s. 101–262.
- Tomáš z Ecclestonu, „De adventu fratrum Minorum in Angliam“, J. S. Brewer (ed.), in: *MF I*, London: Longman, Brown, Green, Longmans, and Roberts, 1858, s. 3–75.

b) Literatura

- ABULAFIA, David, *Frederick II.: a medieval emperor*, New York, Oxford: Oxford University Press, 1992. ISBN 0-19-508040-8.
- BARONE, Giulia, *Da Frate Elia agli Spirituali*, Milano: Edizioni Biblioteca Francescana, 1999. ISBN 88-7962-082-7.
- BARTOLI, Marco, *Svatá Klára*, Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-694-8.
- BASILI, Domenico, *Ricognizione delle ossa di Frate Francesco e Frate Elia*, Cortona: Calosci, 1995. ISBN 88-7785-111-2.
- BROOKE, B. Rosalind, *Early Franciscan Government. Elias to Bonaventure*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004. ISBN 0-521-54798-9.
- DI FONZO, Lorenzo, „Elia d’Assisi“, in: E. MORI (ed.), *Frater Elia da Cortona*, Cortona: Calosci, 1998, s. 58–79.
- FORTINI, Arnaldo, *Assisi nel Medioevo. Leggende, avventure, battaglie*, Roma: Edizioni Roma, 1940.
- FORTINI, Arnaldo, „Frater Elia da Assisi. Architetto della Basilica di San Francesco“, in: *Frater Elia da Cortona. Un geniale figlio di San Francesco*, Cortona: Provincia Toscana, Francescani Minori Conventuali, 2006, s. 61–80.
- Frater Elia e il Testamento di S. Francesco*, Cortona: Calosci, 1984.
- Il Superfrate. Astro Cortonese. Riscoperto nel suo corso storico 1178–1981*, Cortona: Calosci, 1981.
- IRIARTE, Lázaro, *Historia Franciscana*, Valencia: Editorial Asís, 1979.
- KYBAL, Vlastimil, *Svatá Anežka Česká. Historický obraz ze 13. století*, Brno: L. Marek, 2001. ISBN 80-86263-14-2.
- LAWRENCE, Hugh, *Dějiny středověkého mnišství*, Brno, Praha: Centrum pro studium demokracie, Vyšehrad, 2001. ISBN 80-85959-88-7.
- LE GOFF, Jacques, *Svatý František z Assisi*, Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-651-4.
- LE GOFF, Jacques, *Svatý Ludvík*, Praha: Argo, 2012. ISBN 978-80-257-0685-5.
- LEMPP, Eduard, *Frère Élie de Cortone: étude biographique*, Paris: Librairie Fischbacher, 1901.

- Nascita e eredità di S. Francesco*, Cortona: Calosci 1982.
- MALLEGGNI, Francesco, *The True Face of Brother Elias of Cortona*, Cortona: Province of Tuscany, Conventual Franciscan Minors, 2005.
- MANCINI, Girolamo, *Cortona nel Medioevo*, Cortona: L'Etruria, 1969.
- MARINANGELI, Bonaventura, „Frate Elia. Fondatore della Provincia di Terra Santa“, in: *Frate Elia da Cortona. Un geniale figlio di San Francesco*, Cortona: Provincia Toscana, Francescani Minori Conventuali, 2006, s. 25–39.
- MERLO, G. Giovanni, *En el nombre de Francisco de Asís. Historia de los Hermanos Menores y del franciscanismo hasta los comienzos del siglo XVI*, Oñati: Editorial Franciscanas Arantzazu, 2005. ISBN 978-84-7240-213-3.
- MESSA, Pietro, *Frate Elia da Assisi a Cortona. Storia di un passaggio*, Cortona: Accademia Etrusca, 2005. ISSN 1825-4241.
- MICHELLI, Carla, *Il volto di Frate Elia nel corso dei secoli*, Cortona: Accademia Etrusca, 2012.
- MIRRI, Luigi, „Frate Elia da Cortona“, in: E. MORI (ed.), *Frate Elia da Cortona*, Cortona: Calosci, 1998, s. 17–57.
- MOORMAN, R. H. John, *A history of the Franciscan Order from its origins to the year 1517*, Michigan: Franciscan Herald Press, 1968. ISBN 978-0819909213.
- ODOARDI, Giovanni, „Un geniale figlio di San Francesco, Frate Elia di Assisi, nel settimo centenario della sua morte“, in: *Frate Elia da Cortona. Un geniale figlio di San Francesco*, Cortona: Provincia Toscana, Francescani Minori Conventuali, 2006, s. 81–129.
- PULIGNANI, F. Michele, „Il Sigillo di Frate Elia“, in: *Frate Elia da Cortona. Un geniale figlio di San Francesco*, Cortona: Provincia Toscana, Francescani Minori Conventuali, 2006, s. 6–7.
- VENUTI, Filippo, *Vita di Frate Elia da Cortona*, E. MORI (ed.), Cortona: Accademia Etrusca, 2002.